

**UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2012

Lucie REITMAIEROVÁ

**Fakulta filozofická
Katedra sociologie
Diplomová práce**

Lucie Reitmaierová

Rozumné potřeby versus konzumní životní styl

Reasonable consumption against consumer life style

2012

PhDr. Jana Duffková CSc.

Poděkování:

Ráda bych na tomto místě poděkovala PhDr. Janě Duffkové
CSc. za její ochotu, rady a odborné konzultace.

Prohlašuji:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Kolíně dne 11. 8. 2012

podpis

Lucie Reitmaierová

Obsah

ÚVOD	7
Terminologická poznámka	9
1. Obecně o potřebách a spotřebě	10
2. Rozumné potřeby ve vybraných historických obdobích	13
2.1 Kynismus	13
2.2 Epikureismus	15
2.3 Stoicismus	15
2.4 Osvícenství	16
3. Rozumné potřeby v současnosti	18
3.1 Důvody dobrovolné skromnosti a její vyznavači	20
3.1.1 Náboženské důvody	21
3.1.2 Ekologické důvody	22
4. Ekologický životní styl	26
4.1 Vybrané dimenze života, ve kterých lze uplatnit zásady ekologické šetnosti či skromnosti	28
4.1.1 Bydlení	28
4.1.2 Nakupování obecně	29
4.1.3 Odpad	31
4.1.4 Strava	33
4.1.5 Hygiena	34
4.1.6 Úklid	35
4.1.7 Oblečení	36
4.1.8 Volný čas a cestování	37
4.1.9 Doprava	39
4.1.10 Slavení svátků	39
4.1.11 Hormonální antikoncepce	41
4.2 Ekologické organizace a ekoterorismus	41
5. Mentální a společenské důvody neskromného a neekologického života	44
6. Nedobrovolná skromnost	50
7. Konzumní životní styl	52
7.1 Vývoj konzumní společnosti	56
7.2 Konzumenství, proč tak snadno?	58
7.2.1 Vztah k věcem	59
7.2.2 Reklama	61
7.2.3 Móda	64
7.2.4 Konzumenství jako náhražka	65
7.2.5 Snadnost nákupů	66
7.3 Symboly konzumu	68
8. Rozumné potřeby versus konzumní životní styl, opravdu jen protiklady? Hledání společných momentů	70
9. Vyhledy do budoucna v oblasti ekologických řešení	72
9.1 Hodnotová orientace jako překážka ekologicky příznivé změny ...	73
9.2 Další společenské oblasti nutné proměny	79
9.3 Na módní vlně	81

9.4 Katastrofa jako důvod změny jednání	82
9.5 Konec světa?.....	82
ZÁVĚR.....	84
POUŽITÁ LITERATURA A INTERNETOVÉ ZDROJE	86
PŘÍLOHY	94
Příloha číslo 1. : Příklady typů ochranných známek pro označení výrobků Fair trade	94
Příloha číslo 2 : Ukázka současné umělecké kritiky konzumního života	95

ÚVOD

Homo sapiens sapiens, živočišný druh, který sám sebe pasoval na nejinteligentnějšího tvora, jenž obývá tuto planetu. Má takové schopnosti, že dokáže naklonovat ovci, projít se po Měsíci, nebo sestrojít umělé srdce. Přesto se nabízí otázka, jak moc vysoká je jeho inteligence, když jako jediný zcela systematicky, uvědoměle a stále promyšlenějšími způsoby, devastuje životní podmínky, na kterých zcela závisí jeho existence. Tato devastace probíhá z části prostřednictvím nešetrných výrobních technologií, za kterými stojí rozmach životního stylu zaměřeného na zisky, nakupování a hromadění věcí, který degraduje přírodu na statek, jenž je možno jen bezhlavě využívat k uspokojování snad do nekonečna rostoucích lidských potřeb. Ovšem všechny tyto projevy mohou být jen pomyslnými viditelnými špičkami ledovce celé problematiky. V jejich pozadí se totiž mnohdy skrývá celá řada známých i dosud nepopsaných důvodů, které vycházejí nejen z lidské mentality, ale i struktury, na níž je dnešní společnost postavena. Tyto příčiny jsou navíc většinou tak nadindividuální povahy, že i samotní jedinci, kteří jsou s nimi obeznámeni, nemají na jejich proměnu dostatek schopností.

Přesto se můžeme setkat s lidmi, kteří se snaží postavit těmto okolnostem vstříc a bojují nejrůznějšími formami proti společenským tlakům a hodnotám zaměřeným především do materiální sféry. Tento boj svádějí každodenně a to bez ohledu na to, zda se orientují jen na svůj osobní život, či život svých blízkých, nebo se snaží do bitvy na svou stranu zapojit i široké okolí. Tito lidé nejspíš silně cítí nutnost proměny svých životů a naši závislost na přírodě jako takové. Uvědomují si nesmyslnost bezohledného drancování planety v podobě nákupů nepotřebného zboží či jakýchkoli jiných forem plýtvání omezenými přírodními zdroji.

Stále se zhoršující znečištění naší planety jdoucí ruku v ruce s růstem lidských potřeb, a opačná tendence vyznačující se snahou

o omezování potřeb a o skromnost tvoří tematiku, která je dnes aktuálnější než kdy dříve. Díky její složitosti a provázanosti již dávno nejsou ekologické hrozby předmětem výzkumů jen samotných ekologů, ale především na jejich příčiny se zaměřují i mnozí sociologové.

Na některé z nich tato práce navazuje a klade si za cíl analyzovat dva kontrastní životní styly současnosti. Dobrovolnou skromnost, která má dnes často podobu ekologicky šetrného životního stylu. Jednat ekologicky šetrně však neznamena jen to, že lidé recyklují odpad, tento styl se promítá do většiny lidských aktivit a do každodenního života. Konzumnímu životnímu stylu, který se vyznačuje především velkou mírou spotřeby, je věnována druhá část této práce. V neposlední řadě práce analyzuje příčiny vzniku těchto životních stylů.

Terminologická poznámka

V této práci se objevuje řada termínů, které lze velmi těžko jednoznačně definovat. Přesto je již na tomto místě nutné, pro lepší orientaci v následujících stránkách, některé z nich alespoň okrajově vymežit. Širší vysvětlení pojmů tak jak jsou chápány a užity v této práci, je pak vždy součástí příslušné kapitoly.

Rozumná potřeba

= pocit nedostatku něčeho nezbytného, který však vychází z přirozené touhy každého člověka po přežití, rozvoji a růstu. Tento pocit není vynucený okolními tlaky jako, jsou společenské normy či ekonomické síly, je funkční a racionální.

Umělé potřeby, pseudopotřeby

= potřeby, které jsou vynucené především trhem, a to nejčastěji prostřednictvím reklamy, či módních trendů.

Dobrovolná skromnost

= záměrná tendence ke střídmosti a sebeomezování, odmítání umělých potřeb, či plýtvání především v oblasti materiálních statků.

Životní styl

= životní styl je komplex psaných a nepsaných norem a identifikačních vzorců, souhrn životních podmínek, na které lidé berou ohled ve vzájemných vztazích a chování. Podoba životního stylu je ovlivněna životním cyklem, společenskými rolemi či tradicí. [Jandourek 2000: 243]

Konzumní životní styl

= životní styl lidí, vyznačující se velkou mírou spotřeby především materiálních věcí a jejich neustálé hromadění či obměna. Tento životní styl je spojený s vysokou mírou plýtvání a uspokojování především umělých potřeb.

1. Obecně o potřebách a spotřebě

Každý živý tvor musí uspokojovat minimálně své základní potřeby, aby si tím zajistil svoji existenci. Potřeby odlišných organismů se liší svým složením a rozsahem, podobně jako se liší potřeby různých lidí. K uspokojování jednotlivých životních potřeb, ať již jde o potřeby materiální či duchovní, slouží výrobky a jejich spotřeba, či služby, které určitým způsobem využíváme.

Člověk jako živočišný druh má samozřejmě své přirozené potřeby, ale právě to že touží uspokojit ještě další, ne spojené výhradně s jeho přežitím, z něj dělá člověka. [Lipovetsky 2005: 16]

Erich Fromm hovoří v této souvislosti například o lidské náboženské potřebě, ve smyslu objektu k němuž by se mohl člověk upnout, jakéhosi obrazu o světě, který mu pomáhá se orientovat. A též o potřebě životního cíle, ke kterému se snaží směřovat. „Bez mapy svého přírodního a sociálního světa – obrazu světa a svého místa v něm – který je strukturován a má vnitřní souvislost, by člověk byl zmatený a neschopný jednat cílevědomě a důsledně, nenašel by pevný bod, který mu umožňuje uspořádat všechny dojmy, jež doléhají na každého jedince.“ [Fromm 1992 : 106-107]

S lidskými potřebami a jejich zkoumáním je ovšem nejvíce spojeno jméno jednoho ze zakladatelů humanistického proudu psychologie, Američana Abrahama Harolda Maslowa. Jeho teorie potřeb, přestože ji zformuloval ve čtyřicátých letech dvacátého století, bývá dodnes často citována a znázorňována pomocí pyramidy. Dle něj jsou totiž potřeby v hierarchickém a vývojovém vztahu. Jsou uspořádány dle síly a priority. Základní potřeby tvořící spodek pyramidy jsou ty fyziologické (např. potrava, teplo), dále potřeba bezpečí, která je nadřazená potřebě lásky. Nad nimi stojí potřeba úcty a nad ní ještě potřeba seberealizace. Pokud u člověka nedojde

k naplnění těchto potřeb, hrozí propuknutí nemocí či pocit subjektivní nepohody. [Maslow 2000:158]

Problémem současné společnosti, a to především vyspělých či velmi rychle se ekonomicky rozvíjejících států, je neustálý a takřka nezadržitelný růst potřeb. A to nejvíce takových, které už nejsou potřebami v pravém slova smyslu, těmi o nichž hovoří Maslow, ale jde o falešné potřeby, někdy nazývané pseudopotřebami, nepřirozenými, umělými, potřebami trhu či výrobců, které v zásadě nevedou k přirozenému růstu a rozvoji člověka. Tyto potřeby jsou vynucené řadou tlaků. Od společenských, přes historické, po ekonomické vytvářené prostřednictvím reklamy. Dnešní moderní ekonomické systémy jsou totiž postaveny na tom, že lidé musí co nejvíce nakupovat a utrácet, jinak se systém dostává do krize. Všeobecně známé jsou i názory, že lidé v dnešních vyspělých společnostech trpí především kvůli všudypřítomnému stresu, nervozitě a zrychlenému životnímu tempu psychickou nepohodou a problémy, jenž se snaží řešit, nebo alespoň zmírnit, pomocí nákupu věcí, které ve své podstatě nepotřebují, ale jimž si udělají alespoň krátkodobě radost, dokáží je uvolnit či rozptýlit a tím přesměrovat mysl na jiné myšlenky než na ty týkající se jejich zneklidnění.

Tyto zmíněné faktory pak hrají roli v růstu lidských potřeb stejně jako silná víra v ideu, jenž se objevuje od počátku průmyslové revoluce. Lidé věří, že díky nejnovějším technologiím a znalostem je člověk na nejlepší cestě k neustálému růstu životní úrovně, nekončícímu pokroku, neomezené spotřebě a uspokojování potřeb, které povedou nejen k jeho svobodě, ale také k obecnému naplnění pocitu štěstí. Přestože tato představa je i dnes u mnohých stále živá, je stále více jedincům naprosto zřejmé, že neomezené uspokojování potřeb k trvalému štěstí nevede a to nejen proto, že většina potřeb, které dnes lidé pociťují spadá do kategorie umělých potřeb a jejich uspokojování přináší pouze chvilkovou slast, která velmi rychle opadá, ale také proto, že pokrok v jehož blahodárnou sílu lidé tak věřili, vede spíše k ekologickým nebezpečím a ekonomický růst

rozděluje svět stále více na lidi bohaté a extrémně chudé. [Fromm 1992: 9-11]

Potřeby a jejich uspokojování nesouvisí vždy jen s hmotnými statky, ale existuje i spotřeba kulturní, která je dnes již také na masové úrovni a stojí na stejných principech novosti, pomíjivosti, bezprostředního potěšení či rozptýlení, podobně jako spotřeba materiálních statků. Lidé takto „spotřebovávají“ především nové filmy či seriály, hudební alba, knihy a podobně. Kulturní spotřeba se v první řadě opírá o silnou lidskou potřebu úniku z reality a z všednosti dnů. Konzumujeme tedy především to, co nám náš skutečný život nedopřává (sex, dobrodružství, emoce...). [Lipovetsky 2010: 301-326]

Nejen růst materiální i nemateriální spotřeby, nebezpečné a nešetrné výrobní technologie, ale také neustále se zvyšující populační přírůstek především v chudých zemích, to vše tvoří známou triádu problémů, jejichž důsledky dnes svět nejvíce ohrožují. V souvislosti s růstem materiálních potřeb se dnes stále častěji hovoří a diskutuje o takzvaných rozumných potřebách. Tato myšlenka však rozhodně není ničím novým, protože v celé lidské historii lze odhalit pokusy jedinců či společenství o různé podoby skromného a střídavého života. Je dnes však aktuální více, než kdy jindy, právě kvůli zmiňovaným celosvětovým problémům.

2. Rozumné potřeby ve vybraných historických obdobích

Jak již bylo napsáno, idea sebeomezování a redukce lidských potřeb není ničím novým, lze ji najít snad ve všech etapách lidské historie napříč různými kulturami a společnostmi. Je dobré pro představu zmínit alespoň některé výrazné filosofické proudy či jedince, kteří se této problematice hlouběji dotkli.

2.1 Kynismus

Ideu rozumných potřeb, lidské skromnosti a střídmosti najdeme velmi výrazně již zhruba ve 4. století před naším letopočtem a to v takzvané kynické škole v antickém Řecku, jejíž učení vychází ze Sokrata. Sokrates byl údajně hrdý na svou nenáročnost a říkal, že čím méně potřebuje, tím blíže je bohům. „(...) myslíš, že blaženost záleží v přepychu a nádheře; já však mám za to, že ničeho nepotřebovati je božské, potřebovat co nejméně že je nejbližší božskému; a božské že je nejlepší, to však, co je božskému nejbližší, že je nejbližší nejlepšímu.“ [Sokrates, citováno dle Historicus 1940: 39-40] Jeho kladení důrazu na skromnost můžeme doložit například i z věty, kterou měl pronést na tržišti, když viděl velký výběr nabízeného zboží. „Kolik je věcí, kterých já nepotřebuji!“ [Kolář 1995: 90] Co by asi tak řekl dnes v nákupním centru?

Za zakladatele kynické školy je považován Sokratův žák Antisthénés, který vedl rozhovory v gymnasiu Kynosarges a byl nazýván prostým psem na znamení jednoduchosti. Nelpěl na bohatství a vedl střídmy přirozený život, zbavený společenských pout. On i přívrženci kynické školy hlásali tlumení vášní a citů, prostotu a skromnost. [Machovec 1962: 96-97]

Odmítali materiální hodnoty a také plýtvání, v životě se snažili vystačit jen s několika málo věcmi. Anthistenés měl údajně k člověku

vychvalujícímu hýřivost pravit: „Kéž by se synové mých nepřátel oddali hýřivosti!“[Kolář 1995: 225]

Dalším přívržencem této školy, který se do povědomí lidí dostal mnohem více, je Diogenes ze Sínopé. Známy obyvatel sudu, který se snažil žít tak jednoduše a prostě, jak to jen bylo možné. O jeho životě panují mnohé historiky. Podle některých měl údajně v otcově směnárně nejprve padělat peníze a teprve poté zcela změnit svůj život, obývat sud, vlastnit jediné roucho, mošnu a hůl. Pohár měl zahodit, když viděl malé dítě, jak pije rukama, se slovy: „Dítě mě překonalo v jednoduchosti“. Misku odložil, když viděl, jak jiné dítě ukládá čočkovou kaši do chlebové dutiny, protože tu svoji rozbilo. V přepychovém domě jeho majiteli, který mu zakazoval plivnout, plivnul přímo do tváře. [Kolář 1995: 232-233]

Cílem života byla dle kyniků ctnost, které lze dosáhnout pouze tehdy, pokud přemůžeme svá smyslová pokušení a budeme žít co nejmírněji. Soběstačnost a oproštění se od všech potřeb u těchto filosofů byla nejen hlásána, ale také realizována v každodenním životě. Ctnostný člověk není, dle nich, pouze skromný ohledně materiálních statků, ale také ukázněný ve všech ostatních ohledech (nedá se například ničím vyrušit či překvapit). [Bondy 1994: 63]

Kynismus také odmítal a považoval za nemravné jakékoli podílení se na vládě, a tak se jeho stoupenci demonstrativně distancovali od všeho politického či občanského a usilovali především o návrat k přirozenému životu. Tyto postoje kyniků lze chápat jako reakce na stav obyvatel, kteří byli zbídačováni po Peloponéské válce. [Machovec 1962 : 98]

V kynismu lze spatřit první výrazný filosofický proud zabývající se rozumnými potřebami a střídmostí, která se navíc také zcela promítá do jejich životů a každodenních činností.

2.2 Epikureismus

I ve výkladech přívrženců této helénistické školy můžeme vystopovat učení o neblahosti přemíry potřeb a s tím spojenou bolestí, pokud nejsou tyto potřeby uspokojovány. A to především u jeho nejznámějšího představitele Epikura. Ten tvrdil, že teprve při nedostatku potřeb může být člověk svobodný od utrpení a bolesti, což je pro Epikura nejvyšší slast a životní cíl. Nejvíce slasti má ten, kdo je soběstačný a vystačí si s málem. Protože kde jsou potřeby, tam hrozí jejich neuspokojení a následná bolest. Proto pokud se jich zbavíme, můžeme si dovolit jiné radosti. [Bondy 1994: 126-127]

2.3 Stoicismus

Další filosofický směr navazující na myšlenky kyniků, ve kterém lze nalézt ideje sebeovládání, sebezapření a rozumného života, ve kterém má člověk překonávat své afekty, pudy a vášně. Stoicismus se obvykle dělí na Starou, Střední a Mladší (Císařskou) stou. V jednotlivých obdobích se filosofie více, či méně odlišuje, i když hlavní teze jsou podrženy tak, jak je vypracoval jeho zakladatel. [Bondy 1994: 130]

Za něj je považován Zenón z Kitia, který se údajně stal filosofem, až když přišel o velkou část svého majetku. Stoikové obecně mají ve svém středu zájmu etickou problematiku, otázky svobody člověka, smyslu života, lidského štěstí a osudu, s cílem života v klidu v takzvané ataraxii. [Machovec 1962: 168-169]

Hlavním požadavkem je rozumný život a to je jen takový, který je v souladu s přírodními zákony a přírodou obecně. Rozumný život také znamená ctnostný život, svobodný a tedy i šťastný. Ne vždy tímto životem ale i velmi rozumní lidé skutečně žijí, přírodu jakoby neslyšeli a to z různých důvodů či vlivem okolních tlaků.

Stoik Kleanthés k tomu říká: „Rozumný živočich však bývá od toho odvrácen, někdy pro přesvědčivou sílu vnějších vlivů, někdy

z návodu lidí s nimiž se stýká, naproti tomu příroda podává podněty, které nejsou zvrácené.“ [Kolář 1995: 283]

Epiktétos patřící do takzvané střední stoi, hlásá rozumný způsob praktického života a nelpění na majetku. Ti co se o svůj majetek bojí, až kvůli tomu nemohou v noci spát, nazývá slepými ubožáky. [Epiktétos 1996: 196]

Přesto že stoicismus přejímá některé myšlenky z kynické školy, na rozdíl o kyniků, kteří se snažili vystačit si s minimem věcí a velmi striktně odmítali veškeré materiální hodnoty, stoikové hlásali, že bohatství není ani dobré ani zlé, neprospívá ani neškodí, je tudíž indiferentní. Jde pouze o to jak ho užíváme, a jak s ním nakládáme. Každopádně by na něm člověk neměl lpět, ale měl by mít k němu až zlhostejnělý vztah. [Kolář 1995: 286-287]

2.4 Osvícenství

I v tomto výrazném filosofickém proudu, jehož myšlení nebylo rozhodně jednotné, a jenž dosáhl svého vrcholu v 18. století, najdeme u mnohých stoupenců myšlenky spojené s omezením spotřeby, boji proti velkému bohatství či návratu k přírodě a tomu, co považovali za přirozené v člověku. Velmi výrazně se touto problematikou zabýval původem německý filosof působící ve Francii Paul Heinrich Dietrich von Holbach. Jeho rozsáhlé dílo se dotýká velkého množství témat, od gnoseologických přes náboženské, po například etické. Co se týče lidských potřeb, považuje Holbach jejich růst za nevyhnutelný. Lidé uspokojí své přirozené potřeby a ty pak vystřídají potřeby, které nazývá potřebami z představitosti, nebo také potřebami z veřejného mínění. Ovšem i ty musíme neustále uspokojovat, abychom byli šťastní a to je problematické. Naše potřeby a touhy nás činí závislými na ostatních, a to platí nejen pro jedince, ale i celé lidské společnosti. Čím více má tedy člověk potřeb, tím závislejší na ostatních se stává. Národ vnímá jako shromáždění velkého počtu lidí, kteří jsou na sobě navzájem závislí svými potřebami a požitky. Nejšťastnější z nich jsou

ti, jenž mají nejméně potřeb a nejvíce prostředků na jejich uspokojení. [Holbach 1955: 133]

Jeden z rozdílů mezi zvířaty a lidmi vidí pak v malém počtu potřeb u zvířat, a také většími rozumovými a duševními schopnostmi lidí, které však jen obtížně mohou uspokojit ty potřeby, které například předsudky a výchova znásobují. [Holbach 1959: 69]

Mýlíme se také, když z předsudků považujeme chudé za nejnešťastnější. Tito lidé omezují své touhy a takovéto omezování je skutečným dobrem. [Holbach 1955: 143]

Sama politika by potom měla regulovat lidské potřeby a touhy , vést ke společnému blahu. Ne vždy se to ale daří kvůli osobním rozmarům a touhám, které nevycházejí z přirozenosti těch, kteří stojí v čele společnosti. [Holbach 1955: 102]

Holbachovu ideu omezování potřeb tedy prostupuje i problematiku lidského štěstí a blaha společnosti jako celku. Navíc rozumné potřeby jsou u něj skutečně spojeny s lidským rozumem, kterým se máme při jejich určování řídit. Nelze se tomu divit, když filosofové této osvícenské doby kladou právě na rozum a rozumové schopnosti lidí takový důraz.

3. Rozumné potřeby v současnosti

Přestože s ideou rozumných potřeb se setkáváme již po staletí, definovat nějak konkrétně a striktně, co jsou rozumné potřeby a co rozumná spotřeba, je velmi obtížné až dokonce nemožné. Vnímání toho, co člověk skutečně potřebuje a je jeho rozumná potřeba, je nejen silně subjektivní, ale je to do značné míry také ovlivněno velkým množstvím aspektů. Od historických – student vysoké školy by se jistě ve středověku obešel bez problémů bez osobního počítače a připojení k internetu. Přes aspekty kulturní – socha Buddhy je nezbytnou součástí domu buddhistů, nám se může jevit zcela zbytečná. Po čistě individuální – mít v šatně deset společenských obleků je nepochopitelné a zbytné pro někoho, kdo si ho obléká maximálně jednou za rok, ovšem možná nezbytné pro toho, kdo v něm chodí téměř denně.

To co lidé skutečně potřebují se také odvíjí od mnoha životních faktorů, ženy mají jiné potřeby než muži, mladí jiné než staří, zdraví jiné než nemocní, prapředci měli jiné než dnešní lidé, a v tomto výčtu bychom mohli pokračovat donekonečna. To co je pro někoho naprostá zbytečnost, může být pro druhého objektivně nepostradatelnou věcí, bez které by mohl normálně existovat jen s velkými obtížemi, nebo vůbec. Co jsou pro společnost jako celek tedy rozumné potřeby, lze obecně velmi těžce určit a to ani pomocí nějakých expertních vědeckých komisí, jde o individuální záležitost každého jedince. Erich Fromm si je vědom, že lidem nelze přímo nařídít co si mají koupit a co nikoli, ale věří, že stát by mohl stanovit normy pro to, co je zdravá a co již patologická spotřeba. Vsází na spolupráci odborníků a expertů z různých oblastí, od psychologů a sociologů, přes antropology po filosofy či teology. Jejich doporučení by pak předložil k veřejné diskuzi. [Fromm 1992: 136-137] Přestože Fromm vidí celkem jednoznačně svoji ideu, není jisté, jak by se odborníci z různých vědních oborů hledící na realitu relativně odlišně, shodli

na jednotných normách, když obvykle nejsou schopni shodnout se i na méně zásadních věcech týkajících se společenského života, například v oblasti vzdělání či zdravotnictví. Otázkou také je, zda by závěry, ke kterým by jistě s náročným úsilím dospěli, nemuseli neustále měnit v souvislosti s novými poznatky či přirozeným vývojem.

Přestože je tedy velice problematické určit, kde končí rozumné potřeby a začínají již potřeby umělé, můžeme vysledovat pár obecných atributů, které nám pomohou definovat rozumné potřeby. Nejčastěji jsou dnes tyto potřeby spojovány s takzvaným dobrovolně skromným, či dobrovolně střídmým, popřípadě s ekologicky spřízněným, environmentálně šetrným, trvale udržitelným¹ či jednoduchým životním stylem. Někteří autoři dbají na přesné rozlišování a definování jednotlivých pojmů², u všech ale lze najít společné, výrazné charakteristiky. Je jím především hodnotová orientace zaměřená na popírání konzumního života a záměrná či zprostředkovaná šetrnost k životnímu prostředí. Dále můžeme nalézt, více či méně, důraz na hodnoty duchovního charakteru, či etické povahy. Všechny tyto životní styly s jejich většími či menšími vzájemnými odlišnostmi, lze nazvat dnes velmi oblíbeným termínem - alternativní.

Alternativu lze chápat jako kvalitativně odlišný způsob jednání, či odlišnou strategii k dosažení cíle. Alternativní hnutí či organizace usilující o výrazně odlišné fungování v rámci například sociálního systému. [Jandourek 2001: 20]

¹ Podle termínu trvale udržitelný rozvoj, který se objevil na konci 80. let ve zprávě Naše společná budoucnost. Nejčastěji je chápán jako rozvoj zajišťující všechny potřeby současné společnosti s ohledem na další generace.

² Například Hana Librová dobrovolnou skromnost chápe jako necílenou, na rozdíl od skromnosti záměrné. Dobrovolná skromnost má dle ní druhotnou povahu, která vyplývá z orientace lidí na jiné než spotřební hodnoty. [Librová 2004: 28]

3.1 Důvody dobrovolné skromnosti a její vyznavači

Proč dnes někteří lidé i v nejbohatších státech světa žijí střídavě a velmi skromně v porovnání s ostatními, přestože by si se svými příjmy mohli dovolit i velmi rozmařilý konzumní život plný nákupů a utrácení? Důvodů můžeme nalézt hned několik. Jistě to mohou být důvody ryze náboženské, duchovní, ekologické, nebo kombinací mnoha faktorů. Erich Fromm spatřuje za úsilím o odříkání si radostí a snahy o asketický život paradoxně silnou touhu po majetku a konzumu.³ Takový člověk sice tyto touhy potlačí, ale v myšlenkách se otázkou majetku zabývá. [Fromm 1992: 69]

Dobrovolnou skromnost v současnosti můžeme najít u samostatně žijících osob, či celých rodin, u příslušníků náboženských řádů, nebo ekologicky orientovaných komun, popřípadě skupin, snažících se vyzkoušet nejextrémnější způsoby skromného života, nebo života jaký vedli například indiáni, či rolníci v minulosti. Ekologické komuny mohou, dle Hany Librové, být významné především proto, že představují určitý model ekologicky šetrného chování. Ovšem tyto komuny žijí většinou silně izolovaně od ostatního obyvatelstva a šíření jejich vzoru chování je tedy problematické. Navíc až jejich přílišná míra askeze a sebezapření, nemusí být vždy vykompenzována radostnými stránkami života. [Librová 1993: 50]

Ekologické komuny jsou také někdy prezentovány jako něco až přespříliš exotického nebo jako sekty.

Ve smyslu náboženské organizace chápající sebe samu jako společnost vyvolených, kteří uskutečňují pravou víru a praxi, a rezignují proto na univerzalitu. Členové sekty se často shromažďují kolem charismatické osobnosti, mají negativní postoj ke světu,

³ Asketickým životem se zabýval i Max Weber ve své knize *Protestantská etika a duch kapitalismu*. V tomto životním způsobu vyznačujícím se odkladem spotřeby spatřuje pilíř zrodu kapitalismu.

společnosti a státu. V sektě vládne silná sociální kontrola. [Jandourek 2001: 212]

3.1.1 Náboženské důvody

Je nepochybně známou skutečností, že skromnost a střídmost patří mezi základní hodnoty křesťanství, ale i mnohých východních náboženství, jako je například buddhismus. Nejvýraznějšími případy skromných lidí jsou po staletí příslušníci četných náboženských řádů a kongregací, založených na principu praktikování ideálu chudoby a skromnosti v praxi, jakožto jednoho ze svých pilířů existence.⁴

Pokud se zaměříme na křesťanské náboženství, existuje jich celá řada. Například žebravé řády jako jsou františkáni nebo dominikáni, jež přetrvávají do současnosti. Členové těchto řádů skládají slib čistoty, poslušnosti a také chudoby, který je zavazuje ke skromnosti.

Dobrovolná chudoba je zde ve smyslu následování chudoby Krista. Řeholníci však nemají být chudí jen ve smyslu závislosti na představených v užívání věcí, ale musí být chudí i ve smýšlení. V realitě to funguje nejen díky silnému náboženskému přesvědčení, ale také proto, že jde o malá společenství lidí, kde většina majetku je společná a každý jedinec vlastní jen pár osobních věcí. „Provincie a domy společnosti at' se navzájem dělí o hmotné prostředky tak, aby ty, které mají více, pomáhaly těm, které trpí nouzí. Společnosti mají sice, v rámci svých řeholí a stanov, právo vlastnit vše, co je nutné k pozemskému životu a k práci, at' se však vyhnou každému zdání přepychu, bažení po zisku a hromadění majetku.“ [Perfectae caritatis 13]

Výstižný příklad odkazu na nelpění na majetku můžeme nalézt například v Matoušově evangeliu, konkrétně rozhovoru Ježíše

⁴ Téma dobrovolné chudoby ve vrcholném středověku shrnuje práce Kristy Feigl-Procházkové, s názvem *Regule a alternativa*. Mimo jiné se zde dočteme o konkrétní podobě praktikování chudoby poustevnického života. [Feigl-Procházková 1997: 87-116]

s bohatým mladíkem. „16 Mistrě, co dobrého mám dělat, abych získal věčný život?“ 17 On mu řekl: „Proč se mě ptáš na dobré? Jediný je dobrý! A chceš-li vejít do života, zachovávej přikázání!“ 18 Otázal se ho: „Která?“ Ježíš odpověděl: „Nebudeš zabíjet, cizoložit, krást, křivě svědčit, 19 cti otce a matku, miluj svého bližního jako sám sebe.“ 20 Mladík mu řekl: „To jsem všechno dodržoval! Co mi ještě schází?“ 21 Ježíš mu odpověděl: „Chceš-li být dokonalý, jdi, prodej, co ti patří, rozdej chudým, a budeš mít poklad v nebi; pak přijď a následuj mne.“ 22 Když mladík uslyšel to slovo, smuten odešel, neboť měl mnoho majetku.“ [Evangelium podle Matouše 19, 16-22] Nebo „24 Znovu vám říkám, snáze projde velbloud uchem jehly než bohatý do Božího království.“ [Evangelium podle Matouše 19, 24]

Praktická podoba dodržování skromnosti se v jednotlivých náboženstvích, ale i v různých řádech, téhož vyznání, může velmi značně lišit, obecně jejich skromnost a střídmost ale vychází především ze snahy o dokonalost tak, jak ji chápe náboženství ke kterému se hlásí.

Zajímavý je však pohled na křesťanství, které ovlivňovalo hodnoty a vývoj evropské kultury, jako na jeden z možných zdrojů ekologické krize. A to i přes to, že hodnota skromnosti by měla být platná pro každého křesťana, nejen pro členy řádů, kteří skládají slib chudoby. Nejde tady totiž pouze o zmiňovanou skromnost, ale především o vztah lidí k přírodě a přístup k ní.

Ta byla chápána jako místo, kde vládne ďábel a jiné temné síly. Tak byla pojímána nejen okolní příroda, ve které člověk žil, ale i příroda v člověku, tedy lidská přirozenost. Navíc orientace křesťanských hodnot je téměř výhradně na životy lidských bližních. [Librová 1994: 29-31]

3.1.2 Ekologické důvody

Dnes se spíše než s důvody ryze náboženskými setkáváme mnohem častěji s důvody ekologickými. Jak je asi naprosto zřejmé,

jde o strach z aktuální situace čistoty vody či ovzduší, o obavy z toxických látek v potravinách, kácení lesů, vymírání živočišných druhů, globálního oteplování a nepřeberným množstvím dalších rizik, na které se zhruba v polovině dvacátého století začalo výrazněji poukazovat, a které jsou v současném světě tak diskutované.

Již jen někteří vědci či politici si dovolí polemizovat o tom, zda ekologická krize skutečně existuje, a zda ji vyvolávají opravdu samotní lidé a jejich zásahy do přírody. Možná někdo stále může pochybovat o příčinách globálního oteplování, nemůže ale neustále se zvětšující objem odpadů, který doslova zamořuje celý svět, či znečištění vzduchu výfukovými plyny, nepřičítat lidem a jejich jednání.

Nejde ovšem jen o obavy o současnou situaci, ale především o strach z budoucího vývoje a z osudu dalších generací. Znečištění přírody všeho druhu, je asi nejohroživějším a nejzávažnějším nezamýšleným důsledkem zcela záměrného sociálního jednání, tím bonusem navíc, se kterým nikdo nepočítal, a nikdo ho nepředvídal, tak jak jej definoval Robert King Merton. Můžeme tyto „bonusy“ dle jeho rozdělení navíc definovat jako důsledky, které se týkají nejen jednajících osoby, ale jako důsledky doléhající i na ostatní. Tento dopad zprostředkovala provázanost systémů, nejen těch přírodních, ale i sociálních či kulturních. Nezamýšlené důsledky se, dle Mertona, vyskytují na základě různých zdrojů. Je jím například špatná prognóza vývoje jevu, bezprostřední zájem o chtěné důsledky a neschopnost přemýšlení do budoucnosti, či nedostatek informací, neznalost či omyl. [Merton 2000: 116-126]

Všechny tyto zmíněné zdroje můžeme nalézt i u vzniku nezamýšlených důsledků, jenž mají podobu ekologických hrozeb. Jan Keller si navíc všímá paradoxní situace. Dle něj totiž vedlejší důsledky, které dnes nejvíce ohrožují společnost, jsou produktem zcela racionálního a až ušlechtilého záměru lidí. Jako například hnojiva pro vyšší úrodu a nasycení lidí, automobily pro lepší mobilitu a podobně. [Keller 1992: 118]

Čím více lidé prohlubují své vědecké poznatky, vynalézají nové výrobní technologie, vyrábějí umělé materiály, tím více také přibývá položek na seznamu možných ekologických rizik. Tento seznam se stále hrozivěji rozšiřuje a doplňuje, přesto rozhodně neobsahuje kompletní výčet. Dokud vědci neobjevili princip jaderného štěpení a jeho využitelnost v energetice, neexistovala možnost výrazného ohrožení životního prostředí radioaktivními látkami a odpadem. Až od doby kdy lidstvo vymyslelo princip spalovacího motoru, dochází stále k vyšší míře znečištění ovzduší.

Umělá hnojiva a plasty, kdysi symboly pokroku, dnes výrazné symboly devastace přírody podobně jako automobily, a celá dnešní automobilová kultura, která vrací člověka dle slov Jana Kellera do období prvohor, do pusté, otrávené krajiny, pro veškerý život nehostinné. A to i přes to, že dle prvních idejí měly být především větší města ozdravená automobily od znečištěných ulic po koních a jejich přirozených potřebách. [Keller 1998: 9,18]

Lidé, kteří se rozhodli žít skromně z ekologických důvodů, jistě vnímají mnohem citlivěji než ostatní, tento kritický stav přírody. Dá se tedy říci, že právě ekologická krize je jeden z hlavních důvodů a motivů pro jejich počinání. Tito lidé se zřejmě mnohem více zamýšlejí nad svým každodenním jednáním, a tím zda může toto jednání přírodě nějak ublížit. Ale nejen to, současný stav jim není natolik lhostejný, že se navíc rozhodli proti němu nějakým způsobem bojovat.

„V umírajícím lese člověk vnímá sám sebe jako „přírodní bytost s morálním nárokem“, jako pohyblivou, zranitelnou věc mezi věcmi, jako přirozenou součást ohroženého přírodního *celku*, za nějž nese odpovědnost. Jsou zraňovány, probouzeny vrstvy *lidského vědomí přírody*, které prolamují dualismus těla a ducha, přírody a člověka.“ [Beck 2004: 99, kurzíva v originále]

Bohužel ne všichni lidé si toto propojení s přírodou, které uvádí Ulrich Beck uvědomují, a navíc ne všichni se dostanou do takového „umírajícího lesa“, který může znamenat nejen les jako takový,

ale i například krajinu, na níž stojí skládka, nebo řeku znečištěnou splašky z měst a továren.

Zájem o nápravu katastrofálního stavu přírody může vycházet z relativně odlišného vnímání přírody. Hana Librová hovoří o dvou druzích ekologických etik. Takzvané antropocentrické, jako takové, která staví na přesvědčení, že centrem každého hodnocení je člověk. „Jakákoliv hodnota, včetně hodnot přírodních, vzniká teprve na základě lidské potřeby. Vztah člověka k přírodě je explicitně; či častěji implicitně, založen na etice *využívání zdrojů*. Příroda má v tomto pojetí *instrumentální hodnotu*, je prostředkem vytvoření hodnoty jiné.“ [Librová 1994: 160, kurzíva v originále]

V protipólu k ní stojí etika neantropocentrická, která přisuzuje živým organismům samostatnou hodnotu, nezávislou na existenci lidských potřeb. „V centru zájmu není „člověk v prostředí“, ale souvztažnost všech prvků biotického celku.“ [Librová 1994: 164]

Z těchto dvou etik, pak mohou vycházet zcela odlišné strategie při řešení ekologických rizik. Ekologové vyznávající antropocentrickou etiku, zřejmě nebudou mít zájem o řešení problémů, které zatím nepředstavují nějaké ohrožení pro člověka, pouze ohrožující například živočišný či rostlinný druh, který nemá pro lidstvo přímý význam.

4. Ekologický životní styl

Přístup společnosti k ekologickým problémům není tedy rozhodně nikterak jednotný. Obecně lidi můžeme rozdělit do několika kategorií z hlediska jejich ekologického chování a informovanosti.

Zprvce jsou to lidé, kteří o ekologii a ekologickém chování nevědí téměř nic a nejsou si vědomi důsledků svého chování na přírodu. To může být způsobené nedostatkem informovanosti a poučenosti (ať již z vlastní neochoty potřebné informace vyhledávat, nebo z nemožnosti je vyhledat) a ekologickými pravidly jsou pak zcela nedotčeni. Neobtěžují se s odvozem starých spotřebičů či pneumatik na sběrná místa, ale klidně je pohodí někde v lese. Nedělá jim problém do řeky vylít chemikálie, či v kamnech denně pálit plastové lahve.

Zadruhé jde o kategorii jedinců, kteří by byli schopni důsledky svého jednání na přírodu domyslet, ale nezamýšlejí se nad nimi.

Jiní o důsledcích vědí, ale nezajímají je, netrápí se jimi. Jsou přírodě tedy stejně nebezpeční jako jedinci z první a druhé kategorie.

Další o ekologické krizi vědí, zajímá je a cítí i jakési zneklidnění nad současným stavem přírody. Můžeme u nich pozorovat určitou snahu nechovat se zcela lhostejně a neekologicky. Například třídí důsledně odpad, auto vyměnili za kolo, či nakupují co nejčastěji bio výrobky. Rozhodli se tedy alespoň nějakou svou činností situaci zlepšit, nebo spíše lépe řečeno, nezhoršovat.

Poslední skupinu tvoří ti silně uvědoměli, které ovšem většina z lidí patřících do předchozích kategorií, považuje přinejmenším za podivíny. Tito lidé nejen že ekologická krize trápí, ale svůj život a své jednání téměř výhradně podřizují tomu, jaký vliv na životní prostředí má. Snaží se žít v souladu s přírodou a co nejméně ji škodit, nebo dokonce jí alespoň malým dílem prospět. Jejich životní styl pak můžeme nazvat jako ekologický, environmentálně šetrný či ekologicky spřízněný.

Samotná definice tohoto stylu by byla asi ale poněkud obtížnější stejně, jako v případě problematiky rozumných potřeb a života skromného. Žije ekologickým způsobem ten, kdo jezdí především vlakem a třídí odpad? Nebo ten, kdo se rozhodl zařídit si svou ekofarmu a snaží se vyhnout jakémukoli neekologickému chování? Zřejmě oba, ale každý jinou měrou. A právě o tu míru šetrnosti k přírodě, která ale občas není nijak lehce postihnutelná, zřejmě jde. Člověk se například může ve většině svých činnosti chovat ekologicky šetrně, ale pak svým jiným jednáním přírodě velmi ublíží.

Totíž téměř každá lidská činnost má na přírodu nějaký vliv, nějaké důsledky, ať již prokazatelně pozitivní (vysazování nových stromů do poničeného lesa), či negativní (pálení ojetých pneumatik).

Mohli bychom tedy definovat ekologický životní styl, jako jednání člověka, jehož celkové dopady na životní prostředí jsou spíše pozitivní než negativní? Jenže jak porovnávat například vysazení deseti nových smrků do lesa se spálením třech kusů pneumatik? Jaký je zde celkový vliv?⁵

Důsledný ekologický životní styl by se měl objevit ve většině, ne-li ve všech, lidských aktivitách, kde ale začíná jeho pomyslná hranice, není zcela jednoduché určit.

Hana Librová k ekologicky šetrnému životu ještě přidává další, neméně důležitý rozměr, a to rozměr snížení spotřeby, který je právě klíčový pro rozumné potřeby a skromnost. „K ekologicky příznivému životnímu způsobu patří jak vysazování stromků, tak ochota spotřebitele třídit domácí odpady, snaha šetřit energii, racionální snaha o parciální omezení domácí spotřeby. Na druhé straně do jeho spektra patří rozhodně pokusy rozejít se s konzumní společností a žít

⁵ Nejčastěji se v této souvislosti hovoří o takzvané ekologické stopě, jako nástroji pro výpočet produktivní plochy, která je potřebná k zajištění nejrůznějších lidských činností. Zajímavou možností vypočítat si přibližnou ekologickou stopu, ve vybraných oblastech života, jako je doprava či stravování, kterou my sami planetě „vtiskáváme“, umožňují některé internetové stránky jako například <http://www.hraozemi.cz/files/ekostopa/ekostopa.php> Lze na nich zjistit kolik planet velkých jako Země by bylo potřeba, kdyby každý žil stejným životním stylem jako my.

v primitivních podmínkách „v souladu s přírodou“.“ [Librová 1994: 20]

Ovšem zřejmě nelze tvrdit, že každý kdo sníží svoji spotřebu a žije střídavým životem, se chová vyloženě ekologicky. V oblasti spotřeby ano, ale v jiných oblastech svého života to tak být rozhodně nemusí.

4.1 Vybrané dimenze života, ve kterých lze uplatnit zásady ekologické šetrnosti či skromnosti

Pro pochopení ekologického životního stylu je velmi důležité, ne-li klíčové zmínit, že zásady ekologické šetrnosti a skromnosti se silně promítají do jedincovy každodennosti a lze je uplatnit snad ve všech oblastech lidského života. Od bydlení a stravování, přes hygienu a úklid, až po trávení volného času či cestování.

4.1.1 Bydlení

V oblasti bydlení se dnes především hovoří o takzvaném ekologickém stavitelství a pasivních domech. Budov, které se snaží ve všech směrech a funkcích minimalizovat negativní dopady na životní prostředí.

Jde především o ekologické získávání energie a minimalizaci její spotřeby na vytápění stavby a ohřevu vody, omezení úniků tepla do okolí, o využívání dešťové vody na splachování toalet či praní, a podobně. Také se při výstavbě využívají co nejvíce místní přírodní suroviny, jako kameny, sláma, hlína, nebo materiály recyklované. **„Základním kritériem ekologičnosti budovy tak je, kolik fosilního uhlíku⁶ se kvůli ní během desítek let spálí.“** [Hollan, Gaillyová 2009: 1, tučné písmo v originále]

⁶ Tedy uhlíku vzniklého při spalování fosilních paliv jako je především uhlí, ropa či zemní plyn.

Takové stavby jsou prvními vlaštovkami, které by měly ukázat, že stavět lze i s ohledem na přírodu.

Existují i naprosto přírodní domy, pouze například z hlíny či dřeva, které nemají zavedenou ani elektřinu, nebo vodu. Jde o různé experimentální stavitelství, avšak s velkým budoucím rozšířením těchto staveb asi počítat nelze.

Většina lidí ale nemá možnost postavit si celý nový pasivní dům a vsází v domácnosti především na úsporné žárovky, elektrospotřebiče či zateplení. Otázkou ale je, zda skutečně jde u lidí při koupi ledničky z energeticky nejúspornější třídy, nebo při splachování a praní v dešťové vodě, v první řadě o hledisko ochrany přírody. Zřejmě nikoli. Nejspíše jde především o úsporu jejich vlastních financí, tedy o hledisko ekonomické. Nějaký pozitivní přínos pro přírodu v jejich počínání sice nalézt jistě lze, ale asi není pro ně tou hlavní motivací.

„(...) lidí, jejichž snaha o ekologicky příznivější chod domácnosti končí u nákupu „ekologicky přátelských“ věcí a u třídění odpadů, pejorativně označujeme jako „zelené konzumenty“.“ [Librová 2003: 23] Tedy lidi, u kterých chybí motiv snížení spotřeby a konzumu, ale můžeme občas vytušit alespoň ten ekologický.

4.1.2 Nakupování obecně

K ekologickému životnímu způsobu a střídmosti tedy patří dobrovolné omezení či snížení spotřeby. Ovšem snad žádná rodina či jednotlivec nemůže žít zcela ze svých zdrojů a zásob. Každý je do určité míry spotřebitel, ale i jako spotřebitel se může snažit nakupovat a spotřebovávat rozumně a odpovědně vzhledem k životnímu prostředí.

Obecně se dají vytvořit jistá pravidla pro šetrné nakupování. Jde především o to nakupovat jen to, co skutečně potřebujeme, nejlépe zboží vyrobené co nejbližší našemu bydlišti, abychom tak nepodporovali leckdy nesmyslný dovoz zboží přes půl světa. Vyhnout se předmětům pro jednorázové využití, i těm

z nerecyklovatelných materiálů, a přemýšlet i nad zbytečností některých obalů, nakupujeme totiž nejen výrobek, ale i obal. [Ledvina 2008: 30-31]

Zde na nás ale ostatní okolnosti, které nemůžeme snadno ovlivnit, například ekonomické, doslova tlačí k neekologickému nakupování. Například běžná životnost domácích spotřebičů se pohybuje kolem deseti let, a to proto, abychom si museli koupit rychleji nový model. Oprava těch starých, která by byla šetrnější, se mnohdy ani finančně nevyplatí, nebo ji opravny odmítají z důvodu nedostupnosti sehnání potřebných součástí. V obchodech jsou také často výrobky dovezené přes půl zeměkoule mnohem levnější, než místně vyprodukované. Dle průzkumu u nás vždy kupuje výrobky šetrné k životnímu prostředí 7% dotázaných a často tak činí 26% respondentů. Zbytek tyto výrobky kupuje buď jen výjimečně (34%), nebo nikdy (20%). [CVVM 2006: 2]

Nabízí se zde ale otázka, zda skutečně lidé dokáží správně odhadnout, zda je či není výrobek pro přírodu šetrný. U některých výrobků je to relativně snadné (prací prášky, čisticí prostředky, kosmetika...), u jiných to tak být nemusí. Hana Librova hovoří o „skryté ohavnosti výrobků“, která není na první pohled patrná, a nelze ji občas domyslet natož ovlivnit. Je ovšem přítomna i u ekologických výrobků a technologií, jako jsou například domácí spotřebiče. V zeleném nakupování můžeme ale alespoň spatřit impuls lidí pro zamyšlení. [Librová 2003: 167]

Relativně méně známou alternativou, jak rozumněji a zodpovědněji nakupovat, je vyhledávání výrobků označených logem Fair trade, tedy „férové“ nebo „spravedlivé“ výrobky.⁷ U tohoto zboží bychom měli mít například zaručené, že na jeho výrobě se nepodílely děti.

⁷ Některé příklady těchto označení viz. příloha číslo 1.

Dále systém Fair trade přispívá k rovnoprávnosti zemědělců a pěstitelů v obchodování.⁸ Nejčastěji jde o výrobky jako je kakao, káva, banány, čaje či různé čokoládové a ovocné tyčinky. Nápís, se kterým se můžeme setkat na některém takto označeném zboží: „Pochutnáte si a pomůžete“, je tady opravdu celkem výstižný.

Spotřebitelům dává Fair trade jedinečnou možnost prostřednictvím každodenního nakupování se snadno a účinně zapojit do snižování chudoby lidí na celém světě. Koupí výrobků s označením Fair Trade mohou vyjádřit svou solidaritu s lidmi, kteří jej vyrobili. [NaZemi - společnost pro fair trade 2010]

Problémem je malé povědomí lidí o existenci takových výrobků, přestože se s nimi u nás můžeme setkat už i v sítích hypermarketů, nebo drogerií, nejen ve specializovaných prodejnách, restauracích, cukrárnách a kavárnách.

4.1.3 Odpad

Odpady všeho druhu dnes doslova zamořují celý svět a to nejen pevninu, ale obrovské skládky plovoucího odpadu se objevují i na hladinách oceánů. Tato informace už není pro nikoho překvapivá a každý jedinec si může sám lehce spočítat, kolik kilogramů odpadů týdně, měsíčně, ročně po něm zbude. A to nejen toho hmatatelného, který odneseme do popelnic, ale i toho pro nás neviditelného a zprostředkovaného například jízdou automobilem na dovolenou.⁹

Na každého u nás ročně připadá asi 300kg odpadu. Nejlepší je předcházet jeho vzniku, nebo odpad alespoň minimalizovat. A pokud už nějaký vznikne, snažit se ho opětovně využít, dát k recyklaci, nebo k energetickému využití. Skládání je ten nejhorší způsob nakládání s odpadem. [Zbořilová 2010: 2]

⁸ Přesněji je Fair trade definován takto: „Fair trade je způsob obchodu, který dává příležitost pěstitelům, řemeslníkům a zaměstnancům v rozvojových zemích užít se vlastní práci za důstojných podmínek. Fair trade je založen na partnerství mezi těmi, kdo vyrábí zboží, a těmi, kdo jej spotřebovávají.“ [NaZemi - společnost pro fair trade 2010]

⁹ To už se opět dostáváme k ekologické stopě. Viz. strana 27.

K ekologickému chování tedy nepatří pouze vytrídění a recyklace odpadu, ale především snaha o jeho minimalizaci. Krokem správným směrem je, že téměř v každé vesnici u nás dnes již najdeme kontejnery na tříděný odpad. Bohužel ne vždy je jejich kapacita dostačující a jsou dostatečně často vyváženy. Nezřídka kdy se stává, že kontejner na plastové lahve bývá zcela obložen igelitovými taškami s prázdnými pet lahvemi, které vítr roznese po okolí, popřípadě přijede jeden popelářský vůz a vytríděný odpad všechen najednou naloží a smíchá dohromady. To jsou zajisté demotivující obrázky pro ty, co se snaží odpad třídit. Dokonce se již ve městech začínají objevovat kontejnery na vysloužilá elektrická zařízení či speciálně určené na biologický odpad. Lidé na vesnicích většinou mají kompost nebo jiné místo, kam tento odpad ukládají, ale pro lidi z měst to může být problém. Otázkou ale je, zda si lidé navyknou i tento odpad třídit a zda budou dostatečně informováni o tom, co do něj smí a nesmí vyhodit. Štítek na kontejneru s malými písmeny čte totiž asi málokdo.

Běžný odpad dle průzkumu u nás třídí vždy 39 % respondentů a 36% to tak údajně činní často. Nebezpečný odpad odevzdává podobné procento lidí, vždy 41% a často 30%. [CVVM 2006: 2] Pro mnohé třídění odpadů však znamená pouze to, že plastové láhve vyhodí do kontejneru k tomu určenému. Ale další odpad, jako například hliník, či biologický odpad nevytrídí. Skutečné procento lidí, kteří odpad třídí, by se zřejmě lépe zjišťovalo například formou srovnání vytríděného odpadu a nevytríděného, tedy pomocí tvrdých dat.

V Čechách je z celkového množství odpadu vytríděno jen 13 %, na rozdíl od Rakouska, Německa či Nizozemska, kde je až polovina z komunálního odpadu znova využita. [Ledvina 2008a: 26]

To je překvapivý údaj, pokud až 78 % obyvatel tvrdí, že odpad třídí.

4.1.4 Strava

Asi první co člověka v souvislosti s ekologickým stravováním napadne, jsou takzvané bio produkty¹⁰, vegetariánství, nákupy z ekologicky hospodařících farem, odmítání jídel z tak zvaných fast foodů, popřípadě velká snaha o co největší zásobování domácnosti svými k přírodě šetrně vypěstovanými plodinami.

Zřejmě nemá smysl na tomto místě řešit, zda bio produkty mají více vitamínů a jsou zdravější než potraviny „ne bio“, či zda strava bez masa je pro tělo lepší. V každém případě ale filosofie bio potravin, je-li opravdu dodržována, je jistě k životnímu prostředí mnohem šetrnější a koupí takového zboží lze ekologické zemědělství jen podpořit. U lidí, kteří dodržují jídelníček vegetariánský, veganský, laktoovovegetariánský, vitariánský, či jinou formu stravování odmítající maso nebo jakékoli živočišné produkty, můžeme nalézt mezi důvody filosofickými, náboženskými, etickými, či módními i ty vyloženě ekologické. Hana Librová však ukazuje, že to co se může zdát na jedné straně ekologickým chování, a skutečně také je, má i skryté environmentálně nepříznivé vlivy. Poukazuje na to, že právě vegetariáni jsou nejčastěji těmi spotřebiteli, kteří u nás především v zimních měsících nakupují velké množství dovážených potravin potřebných k jejich pestré stravě, které zde zkrátka doma vypěstovat díky zimnímu ročnímu období nelze, a tím podporují neekologické dovozy. [Librová 2003:183]

V případě snahy o co největší samozásobitelství pomocí vlastnoručně vypěstovaných plodů na zahrádkách se můžeme setkat se zcela odlišnými přístupy. Jsou pěstitelé, kteří se snaží co nejméně zatěžovat zahrádku umělými hnojivy i za cenu, že na svém záhonku budou mít trochu toho plevelu, nebo že nevypěstují tak dokonale velké a krásně tvarované plody, jaké mají v místním hypermarketu. Jsou ale

¹⁰ BIOPOTRAVINY jsou ekologicky vyprodukované potraviny od zemědělců, kteří se v péči o půdu a rostliny obejdou bez průmyslových hnojiv a pesticidů, herbicidů a fungicidů (tedy jedů proti „nežádoucím“ živočichům, rostlinám a houbám) a kteří poskytují svým zvířatům dostatek péče, kvalitního krmiva a životního prostoru pro pastvu i odpočinek. [Biospotřebitel 2009]

i tací, jenž se řídí u nás nejznámějším televizním pořadem pro zahrádkáře a pěstitele, který je doslova „prošpikován“ radami, která umělá hnojiva či postřiky si má člověk koupit, aby vůbec něco mohl vypěstovat a sklídit.

4.1.5 Hygiena

Kosmetické přípravky s atestem deklarujícím, že nebyly testované na zvířatech, jsou pro člověka žijícího ekologicky šetrným životním způsobem asi základ, stejně jako přírodní kosmetika používající bio suroviny, či používání pouze ryze přírodních produktů, jako jsou bylinky a podobně.

Ekologové jdou však ještě dále, není problém si spočítat průměrnou spotřebu jednorázových plen či dámských hygienických vložek, spotřebovaných za rok jednou ženou a následně vypočítat celkový objem odpadu například na menší město za rok. Jsme opět u toho, že vše co je jednorázové, bývá nejčastěji neekologické.

I zde je možné nalézt různé alternativní prostředky a zboží, od látkových plen a vložek, po sice jednorázové, ale kompostovatelné hygienické pomůcky. [Zbořilová 2010: 15-16]

Ne však vždy u hygienických prostředků, které jsou někdy nabízeny jako alternativa, jsou zvažena všechna zdravotní rizika. A některá doporučení ekologů se soustředí pouze na ekologické hledisko, ale jiná hlediska jako například hygienická, nejsou mnohdy brána příliš v potaz. Na druhou stranu jsme se dostali do situace, kde na doporučení hygieniků v rámci ochrany našeho zdraví, vyměňujeme nesmyslně často i takové výrobky, které by nám mohly sloužit mnohem déle, nebo je snadno nahradit ekologickou variantou. Například používání jednorázových papírových utěrek v restauracích či nemocnicích, má jistě svůj smysl, ovšem v domácnosti jde o plýtvání, přestože utěrky jsou vyrobené z recyklovaného papíru. Ukázkový vývoj směrem k neekologičnosti lze pozorovat u tak běžné, snad celospolečensky používané věci, u toaletního papíru. Dříve

prodávané „modely“ byly téměř výhradně z recyklovaných surovin, dnes většinu nabídky tvoří papíry chemicky bělené, potištěné motivy květin, labutí, dětskými vzory, nebo dokonce s vůní broskví, jahod, heřmánku či jinak parfemované. Tento vývoj je ve jménu luxusu a komfortu.

4.1.6 Úklid

V běžné domácnosti se snad nejvíce nebezpečných, žíravých a pro přírodu toxických látek používá při klasickém úklidu a čištění. Téměř každá domácnost vlastní několik čisticích prostředků určených zvláště pro koupelnu, kuchyň, televize a monitory, pračku, okna, zrcadla a tak dále. Na většině obalů těchto přípravků lze najít nějaký symbol, označující velké nebezpečí pro naše zdraví.

Této skutečnosti si samozřejmě všimli i ekologové a nabízejí různé návody, kterak mít svoji domácnost uklizenou, ale minimalizovat zatížení přírody.

Tyto tipy se týkají mytí nádobí, praní prádla či čištění podlah, koupelen i kuchyní. Zdůrazňují ověřené postupy našich babiček, jako čištění octem, citrónem či klasickým žlučovým mýdlem, praním v dešťové vodě, používáním přírodních olejů a podobně. [Ledvina 2008b: 21-23]

Dnešní do extrémů vyhnané trendy a hygienické ideály, jsou však až sterilně čistá domácnost bez sebemenšího smítka prachu a flíčku, bez jakékoli nečistoty, kde beze strachu lze jíst snad i z podlahy. Odborníci v televizi nás varují před strašlivými bakteriemi, které nedělají nic jiného, než vymýšlejí plány jak na nás, a co je horší i na naše nebohé bezbranné děti, tvrdě zaútočit. A tak pouze matky, které zajistí dokonalou čistotu koupí nabízeného přípravku, jsou ty dobré matky, milující a chránící své děti. Navíc nám reklamy také ukazují, že ten kdo má zářivější barvu na svém oblečení, nebo lépe uklizenou, voňavější domácnost, je mezi přáteli více oblíben a ceněn. Reklamním sloganům typu : „Chcete mít svoji toaletu

hygienicky čistou?“ nebo „Tento prášek vám zajistí ještě bělejší bílou vašeho oblečení.“ (popřípadě, ještě černější černou, nebo ještě barevnější barevnou), „Ještě více čistoty a svěžesti pro vaši toaletu s každým spláchnutím!“, lze jen velmi těžko odolat. Opět se tu ale vracíme k zásadní otázce, co je ještě rozumná potřeba, a co je jen ta vynucená. Zdá se, že v tomto konkrétním případě, je odpověď celkem jednoduchá.

Naštěstí jsou již na trhu i ekologicky šetrné čistící a úklidové prostředky. Bohužel i přes začínající pokusy tyto výrobky stále více mediálně představovat, nemají dosud takovou reklamu a nejsou tudíž v podvědomí lidí jako něco, co by si měli koupit.

4.1.7 Oblečení

Módních vln se během jednoho roku v oblasti odívání vždy vystřídá hned několik. Reklamy nám oznamují, že tyrkysově modrá, která byla loni „in“ je letos naprosto „out“, a že letos se rozhodně neobejdeme bez kabelky s tygřím vzorem. Ideálně bychom tedy, dle toho co určuje móda, měli měnit šatník velmi často, což je jak jinak, než neekologické a nešetrné.

Lidé by neměli nakupovat oblečení, nekvalitní, z neekologické výroby, to které nestačí obnosit a pokud již takové mají, měli by je dát k dalšímu využití známým či do charit. [Vlašín, Ledvina, Máchal 2009: 85]

Obrovská zátěž na životní prostředí při výrobě, barvení a přepravě textilu není to jediné, co ekology trápí.

„Ačkoliv dopady výroby oděvů na životní prostředí rozhodně nelze přejít mávnutím ruky, pravděpodobně nejkritizovanějším aspektem globalizovaného oděvního průmyslu je téma pracovních podmínek.“ [Ledvina 2008a: 59]

Hana Librová si ve svém výzkumu ekologicky šetrných domácností všimá, že téměř v žádné z nich nechybí šicí stroj, který je využíván

k neustálému přešívání a upravování oblečení, jeden kus oblečení je tak mnohem déle využíván. [Librová 1994: 107]

Dnes lze nalézt na trhu nejen oblečení, které odpovídá ekologickým normám, ale například i ekologické šperky a jiné doplňky.

4.1.8 Volný čas a cestování

S růstem objemu volného času, kterým dnes lidé disponují, s volností pohybu a s možnostmi cestování, se neustále rozšiřuje seznam nabídek, kterak tento čas strávit. Když se hlouběji zamyslíme, zjistíme, že i v oblasti volnočasových aktivit najdeme činnosti, které jsou na opačných pólech spektra ekologický – neekologický. Extrémními případy stojícími proti sobě by bylo jistě sběr a úklid odpadů z lesa, versus lyžování na uměle vytvořené lyžařské sjezdovce někde v oblasti s teplým podnebím.

Cestovní agentury nás všude lákají do „rájů na zemi“, do „nedotčené“ přírody, kde úplně zapomeneme na shon a stres všedních dnů. Realita v podobě pláží přeplněných opalujícími se turisty a moři plném plastových lahví či splašků, není ničím neobvyklým.

Dnes se v souvislosti s ekologií a cestováním uvádí nejčastěji kategorie takzvané tvrdé a měkké turistiky. Tvrdé jako té „klasické“, neberoucí ohled na životní prostředí. Klasickým příkladem je cestování automobilem, autobusem či letadlem do nějakého luxusního hotelu například v Egyptě, kde lidé tráví celý čas koupáním v bazénu, a přestože místní obyvatelé za branami hotelových areálů trpí nedostatkem vody, turisté se denně třikrát vysprchují.

Měkké, nebo taky „nové“ formy turistiky berou ohled na životní prostředí, ale je zde i snaha o seznámení se s tradicemi a rozmanitostmi lokálních způsobů života, o získání nových zkušeností a sociálních kontaktů. V současnosti se hovoří o ekoturistice, agroturistice či přírodním turismu.

Agroturistika jako trávení dovolené, na nějaké farmě či statku, a zapojování se do běžných každodenních prací po dobu několika hodin. Jedná se tedy o formu aktivní dovolené, kdy se navíc lidé dostávají i k pracím, které by si jindy, a to ani na svých chalupách a chatách, nezkusili. Mohou tak třeba poznat kolik úsilí a lidské dřiny se skrývá za hrníčkem čerstvého mléka, nebo košíkem jahod. Agroturistika může být vnitrostátní i mezinárodní a lze ji domlouvat přes organizace typu WWOOF (World Wide Opportunities on Organic Farms). [Patrovská 2010]

Měkká turistika se dává také někdy do protikladu k turistice masové, tedy té kterou vyhledávají a provozují lidé nejčastěji. Je dobré si ale uvědomit, že možná právě proto, že formy měkké turistiky nejsou prozatím tak masově rozšířeny (i když jejich popularita roste), nejsou ani tak ekologicky nepříznivé.

Ovšem z jiného hlediska za měkkým turismem můžeme najít snahu lidí o dovolenou v co nejméně člověkem zasažené přírodě, tedy expanzi lidí i do posledních nedotčených koutů světa. [Librová 1994: 74-75] A to již moc ekologicky příznivě nezní.

V České republice, která je pověstná svým vysokým podílem chat a chalup, je stále oblíbené chataření a chalupaření, práce na zahrádkách či nocování pod stanem v kempech, jako způsob trávení dovolených a víkendů. Je zde patrná i snaha o oživení regionálního cestovního ruchu, a forem cestování, které v sobě mají i nějaký vzdělávací moment (například naučných stezek), jenž jsou relativně na krátké vzdálenosti, a lze je podnikat pěšky, nebo pomocí bicyklu.

Jednou z ekologických ctností je ale určitá věrnost místu kde žijí a kde mám své místo na zemi. Pokud cestuji, tak jen známou krajinou. O to víc si ale je člověk schopen všimnout její změny například vlivem počasí či světla. [Librová 2003: 176]

4.1.9 Doprava

Přesto že často spíláme na nedostatečný počet spojů prostředků hromadné dopravy osob, patříme ke státům, kde snad v každé vesničce staví autobus, nebo vlak. Bohužel ale není pozorovatelný větší zájem politiků o propagaci využívání prostředků hromadné dopravy (snad až na pár výjimek, kteří rádi do objektivů televizních kamer mávají použitou jízdenkou z hromadné dopravy). Občas se sice objeví informace o nově zakoupených tramvajových vozech, vlakových soupravách, nebo nově vybudované cyklostezce, spíše se však setkáváme se zprávami informujícími, kolik vlakových zastávek, či autobusových linek se zrušilo, o kolik se zdražilo jízdné, jaký je průměrný věk železničních vagonů, o kolik let již přesluhují a podobně. Dle výsledků Centra výzkumu veřejného mínění jen 4% dotázaných vždy omezují jízdu automobilem kvůli přírodě a 14% to tak činí často. Drtivá většina respondentů tedy svůj automobil s ohledem na životní prostředí odloží výjimečně, nebo vůbec. [CVVM 2007: 2]

Spoustu lidí, kteří by chtěli využít prostředků hromadné dopravy, místo svého osobního automobilu a chovat se tedy ekologičtěji, odrazuje nejen někdy značně nevyhovující stav samotných hromadných dopravních prostředků, špína, častá zpoždění a malá návaznost spojů, která cestu prodlouží třeba i o několik desítek minut, nemluvě o času stráveném v mrazu na zastávce, ale i cenová nevýhodnost při použití těchto služeb.

4.1.10 Slavení svátků

Svátky a konkrétně Vánoce, období klidu a míru, se stále více mění na čas shonu, stresu, nervozity, bezhlavého, impulsivního nakupování a velmi často i nemalého kýče. Vytrácí se zcela jejich duchovní a harmonický rozměr. Tím více se také stávají ekologicky nepříznivými, nejen co se týče nakupování kvanta zbytečných

a nekvalitních věcí, ale také koupí řezaných stromů, které končí po čtrnácti dnech, po té co nám ozdobily obývací pokoj, v kontejneru. Alternativou je si koupit malý stromek v květináči a na jaře ho zasadit.

„Ročně se v naší republice prodá přes milion stromků, které se po Vánocích stávají obtížně likvidovatelným odpadem. Takže i kdyby se jen jedno procento stromků stalo sazenicí – bylo by ročně vysazeno 10 tisíc stromků.“ [Vlašín, Ledvina, Máchal 2009: 117]

Je ovšem i známou skutečností, že k určitému prořezávání lesních školek, tak jako tak docházet musí.

Další negativní, ale naprosto běžnou věcí je obrovské množství vánočního balicího papíru, které je jednorázově použito, a které většinou ani není následně správně roztříděno.

Ani klasická tradice pálení čarodějnic na konci dubna, při kterém se nepálí pouze dřevo, ale běžně jsou do ohně přidávány ojeté pneumatiky či jiný odpad, má k ekologii hodně daleko.

V poslední době je znatelný nárůst slavení i těch svátků, které se zde v minulosti neobjevovaly a jsou typické převážně pro anglosaské země. Klasickým případem je Valentýn nebo Halloween. Před dvaceti lety málokdo měl v říjnu za okny vydlabanou dýni, dnes už to není nic neobvyklého. Za pronikání těchto svátků k nám můžeme vidět nejen obrovskou snahu obchodníků o co nejvyšší zisky, ale i míšení kulturních tradic. Na Valentýna muži ženám velmi často dávají řezané květiny, a asi jen málokdo si uvědomuje, co vše souvisí s dokonalými čerstvými růžemi v půli února.

Nejde jen o velký ekologický dopad při přepravě květin pomocí letadlové přepravy, velké množství obalů, do kterých jsou během cesty zabaleny, ale i o přesouvání ekologicky i pracovně náročnou květinovou výrobu do rozvojových zemí, kde však místní obyvatelé z ní získávají malé zisky. Navíc komerčně pěstované květiny jsou doslova napumpované různými postřiky proti škůdcům či podpůrnými prostředky pro jejich růst a čerstvost. [Ledvina 2008a: 50-54]

4.1.11 Hormonální antikoncepce

V rozvinutých státech užívá hormonální antikoncepci kolem 40% žen. [PRB 2008]

V České republice je to přes milion tři statisíc uživatelék, tedy téměř každá druhá v plodném věku. [ÚZIS ČR 2009]

Rozvoj a rozšíření hormonální antikoncepce jako velmi spolehlivé metodě v zábraně početí, a jako prostředek, který umožňuje páru plánování rodičovství, má bezesporu sociální a demografické důsledky v celkové změně reprodukčního chování, o které se běžně všude můžeme dočíst. Stejně tak se můžeme dočíst o negativních i pozitivních důsledkách na zdraví a tělo uživatelky. Ovšem nepříliš zmiňovanými dopady hormonální antikoncepce jsou ty ekologické.

Podle některých vědců zbytky hormonů, které uživatelky vylučují močí, se přes kanalizaci dostávají do řek a potoků, kde působí nepříznivě na vodní živočichy, jakou jsou ryby, žáby či měkkýši, a na jejich schopnost se rozmnožovat. [Petr 2007]

I kdyby ekologové více a více brojili proti užívání hormonální antikoncepce, cesta zpět již nejspíš nepovede. Většina žen by se jí asi nechtěla vzdát z jejich pohledu „jen“ proto, že uškodí rybám a žábám v řekách.

4.2 Ekologické organizace a ekoterorismus

S organizovanou ochranou přírody a zájmu o ni, jsou výrazně spojena ekologická hnutí. Na celém světě existuje bezpočet vládních i nevládních organizací zabývajících se ekologickými hrozbami lokálního i globálního charakteru, vyžadujících nadnárodní spolupráci. Také v České republice existuje celá řada nevládních ekologických hnutí, které nabízí pestrou škálu činností v oblasti ochrany životního prostředí. Od zřizování ekologických poraden, vydávání časopisů a publikací, přes pořádání konferencí o problematice životního

prostředí, výukových programů pro školy, až po pořádání akcí, které mají konkrétní, příznivý ekologický dopad. Existují ale i lidé, jenž nejsou členy žádné ekologicky orientované organizace, kteří svým dobrovolnými a velmi pestrými aktivitami přispívají k záchraně přírody. Zajímavý je například údaj z průzkumu, který provedlo Centrum výzkumu veřejného mínění, v němž téměř 40% dotazovaných osob odpovědělo, že se zúčastnilo nějaké aktivity, například ve formě brigády, na podporu životního prostředí. [CVVM 2006: 3] Toto číslo vypadá na první pohled celkem optimisticky, je ale otázkou co si lidé pod termínem „ekologická aktivita“ všechno představili. S ekologickými aktivitami také však někdy souvisí akce, které jsou často v médiích označovány jako ekoterorismus.

„Pojem je (...) zpravidla vázán k motivaci pro teroristickou činnost, tj. k myšlence boje za ekologii, resp. za životní prostředí a přírodu či alespoň za jejich součásti, např. zvířata (...).“ [Mareš 2004]

Můžeme za nimi vidět zoufalou snahu upozornit na ekologické problémy jinými nestandardními způsoby, když běžné způsoby jako petice a stížnosti, se míjejí účinkem. Nebo jako aktivity radikálů, které překračují zákon, tedy nepřípustné, i kdyby měly jakkoli šlechetný cíl.

U nás jsou asi nejvíce v povědomí lidí ekologičtí aktivisté, kteří se uvazují na komíny elektráren (především Temelína), nebo stromů (Šumavské lesy), jenž mají být skáceny, blokují silnice, po kterých má být převážen radioaktivní odpad a podobně.

I tyto aktivity jsou klasifikovány jako ekoteroristické, přesto, že na rozdíl od teroristů jsou veřejné a účastníci jsou ochotni nést za ně zodpovědnost. Navíc se řídí principem nenásilí vůči jiným osobám. [Nováček 2002: 87]

Bohužel účastníci těchto akcí jsou v médiích prezentováni většinou jako nějakí extrémisté a jejich činnost jako senzace na hranici zdravého rozumu, tak jako tomu nedávno bylo v případě protestů ekologů, kteří se přivazovali na stromy v Šumavských lesích. Důvody

jejich počínání a hlubší souvislosti toho, na co se snažili upozornit a proti čemu protestovali, jako by se z reportáží vytrácely a byly jen druhořadé.

Je však třeba ještě dodat, že ve světě se ve jménu ochrany přírody, neštítí některé extremistické skupiny použít prostředků a útoků, které definici terorismu splňují dokonale.

5. Mentální a společenské důvody neskromného a neekologického života

Proč ale více lidí nežije ekologicky příznivým a skromným způsobem života, když se denně dozvídají o tom, jak kritický současný stav naší planety je? Důvody lze najít na úrovni biologické podstaty člověka, jeho mentalitě či vysokým evolučním stupněm vývoje, nebo v politických a ekonomických systémech společností.

Jedním z těchto mentálních důvodů může být jistá otupělost až lhostejnost nad těmito varovnými zprávami, které zde už přece byly před padesáti lety a stále se svět „nezbořil“, stále se to nějak „zvládá“. Lidé si navykli slýchat zprávy o počtech mrtvých při atentátech či zemětřeseních. Vypadá to, že si zvykli i na informace o ekologických haváriích a varování nad současným stavem přírody. Nepřekvapí je už špína v řekách, skládky v lesích, smog, zkrátka život s ekologickou hrozbou. Jedinou reakcí drtivé většiny lidí při pohledu na obrázky ekologických katastrof v médiích je výrok: „To je opravdu hrozné!“ popřípadě: „To snad ani není možné!“ Toto zděšení je však pouze krátkodobé a další jednání lidí ovlivní maximálně nepatrným způsobem.

Dalšími faktory tohoto nezájmu a zavírání očí před problémy, lze také hledat v lidském nitru. Je bezpochyby pravda, že lidé vidí nepříznivý vývoj světa jako důsledek jednání těch druhých, nikoli vlastního, protože necítí svoji osobní zodpovědnost. Klasickým příkladem je znečištění automobilovou dopravou. Jeho důsledky jsou dnes sice všeobecně známé, ale samotný jedinec nenese odpovědnost, protože jeho konkrétní příspěvek ke zhoršování stavu je zanedbatelný. [Keller 1998: 25]

Lidem také chybí schopnost činit rozhodnutí do budoucnosti a mít avizovaný katastrofální stav příštích generací jako silnou motivaci. Navíc se orientují pouze na lokální život a důsledky. [Librová 1994: 18-20]

Ovšem dnes už je svět natolik propojený a globalizovaný, že i lokální problémy se rychle rozšiřují, neberou ohledy na vzdálenosti nebo jiné kontinenty. Svět se stal, termínem Marshalla McLuhana, globální vesnicí. Přesto informace které varují, že vlivem našeho chování na druhé polokouli země za dalších deset let, nebudou mít obyvatelé ani co jíst ani co pít, lidi prostě dostatečně nemotivuje ke změně jejich naučeného jednání. Zvyk je totiž pro člověka železná košile a jednou naučené vzorce chování se jen velmi obtížně, a s obrovským úsilím, mění. Navíc pokud je změna spojena s větší mírou nějakého plánování, přemýšlení či nepohodlí (na rostoucí komfort a pohodlnost si lidé jsou schopni navyknout až neuvěřitelně rychle, a velmi těžko se vrací k původnímu stavu), což bezpochyby platí například u výměny osobního automobilu za vlak, či kolo při cestě do zaměstnání, nebo při důsledném třídění a odnášení odpadu. Navíc o této aktivitě se lidé mohou domnívat, že je praktikovaná kvůli sběrným dvorům, popelářům, ne kvůli sobě samému a svému jinak nepříznivému vlivu na životní prostředí.

Nepohodlnost ekologických aktivit se sice pro někoho může stát životní výzvou, pro mnohé je to však neřešitelný problém. Změnu zažitých zvyků přijímají lidé obvykle s nevolí, a pokud se někdo snaží žít odlišně či vymýšlet lepší přístupy, jsou k němu u nás ostatní skeptičtí až podezřívaví. „Socialismus u nás nadlouho utlumil vlastnosti, které jsou pro vytváření chytrých radostí nezbytné: otevřenost vůči nápadům, smysl pro občanskou vzájemnost a idealismus. Jsme nedůvěřivý a ostražití. Za každým neobvyklým snažením hned vidíme skrytý zisťný úmysl. A ovšem – do ničeho se nehrneme, raději vyčkáváme.“ [Librová 2003: 194] Neochota být tím, kdo zkusí nějakou novou věc, rozvine naplno svůj nápad, o jehož výsledku mohou být pochyby, je také pověstná, bezpečnější totiž je sledovat vše zpovzdálí a nečinně čekat.

Dle Hany Librové navíc čtyřicetiletá vláda komunismu, v lidech zdeformovala i jiné hodnoty, vyhrotila se extrémní privatizace života, lidi přestalo zajímat, co se děje mimo zdi jejich bytů. Navíc neustálé

srovnávání se s idealizovaným životem na bohatém západu, posiloval touhu k růstu a vysoké hmotné spotřebě. [Librová 1994: 89]

Erich Fromm poukazuje i na další možný důvod, proč se i přes veškerá varování lidé tak málo snaží situaci měnit a doslova si zachránit existenci. Souvislost vidí ve vysokém vývojovém stádiu člověka. Čím vyšší stádium evoluce živočich dosáhl, tím méně je jeho chování determinováno instinkty, tím méně na ně spoléhá a naslouchá jim. To se týká i instinktu přežití. [Fromm 1992 : 106]

Další překážky na cestě za ekologicky šetrnějším životem nalézáme v hodnotové orientaci dnešních společností. A to nejen ohledně vnímání šťastného života jako takového, ve které nám bude umožněno neustále zvyšovat objem spotřeby¹¹, orientace na konzumní život, či téměř lhostejný vztah k budoucím generacím a jejich životním podmínkám, jak již bylo zmíněno. Jde i o vztah člověka k přírodě, kde převládá snaha přírodu co nejvíce vykořisťovat a považovat ji za nekonečný a bezedný zdroj surovin. [Vavroušek 1992, citováno dle Kellera 1995: 48-49]

Ne zřídka kdy také platí, a to nejen v oblasti ekologie, velká důvěra lidí v názory odborníků a vědců. Ovšem ti, kteří přicházejí s příznivými zprávami, jsou mnohem „oblíbenější“ a jejich názory jsou veřejností lépe přijímány, než ti, kteří jen varují a hrozí prstem. Na velký počet ekologických rizik existuje neméně velký počet odlišných názorů, ať již související s jejich vznikem, vývojem, či dopady. Lidé mohou být zmateni až dezorientováni a nedokáží si utvořit názor na tuto problematiku, ani pokud mají dostatečné informace, protože tyto informace jsou buď diametrálně odlišné, nebo se v průběhu času neustále doplňují, vyvracejí a celkově mění. Na některé problematiky, a to nejen z oblasti životního prostředí, totiž

¹¹ Zajímavé je, že celých 87% dotazovaných dle výzkumu CVVM se domnívá, že děti by si měly osvojit hodnotu šetrnosti a skromnosti vzhledem k jejich uplatnění v životě a přínosu pro společnost. [CVVM 2004: 3] Samozřejmě se zde nabízí otázka, jak moc se liší přijatá hodnota a reálné chování, popřípadě vyjádřená hodnota a to zda je skutečně vnitřně přijata. Navíc pod termínem skromnost či šetrnost, si každý respondent může představit téměř cokoli. Z výsledků lze ale usuzovat, že tyto termíny jsou většinou vnímány v pozitivním slova smyslu.

pouhý selský a zdravý rozum občas bohužel nestačí. Navíc je stále patrnější, že mnozí jedinci vidí v možných proekologických nařízeních, které ani prozatím nemusí mít konkrétní podobu a jsou zatím pouze v rovině jednání, neadekvátní zásah do jejich životů a omezování práva na svobodu jednání.

Ekologicky příznivý životní styl je také často ztotožňován s chudobou. A chudoba jako slovo je vnímáno výrazně negativně, jak sociology, tak laiky. I to může hrát roli v tom, proč se někteří lidé změny svého života, na více ekologicky šetrný, obávají, přestože realita je jiná. [Librová 1997]

A můžeme jít ve vnímání skromnosti a skromných lidí ještě dále. „Skromnost si snadno ztotožní s nedostatkem vzdělání, radosti, estetiky a případně s lehkou špínou.“ [Librová 2003: 266]

Téměř každý se také bojí přemýšlet nad tím, co se stane, až si jednoho dne nebude moci koupit benzín do svého auta, nebo opatřit pitnou vodu, a tak řeší raději jiné věci, než jsou rizika spojená životního prostředí.

Problematické mohou být i dobře myšlené malé pokusy lidí o více ekologicky šetrný život, které pak v člověku vzbuzují dostatečně uspokojujivý dojem, že pro záchranu přírody toho udělali dost a nepřemýšlejí nad radikálnějšími proměnami. S výzvami na tento druh změn se totiž většinou ani v ekologických poradnách neseťkají. [Librová 1994: 55-56]

S řadou ekologických problémů se můžeme osobně setkat, vidět je, a téměř se jich dotknout. Ovšem neméně z nich má také latentní povahu, jsou skryté a neviditelné pouhým okem. Pouště se rozšiřují plíživě, ledovce tají pomalu, ale jistě. Rostlinné a živočišné druhy, jenž vymírají každý den nevidíme, ozonovou díru také okem nespatriíme, stejně jako zvýšenou míru oxidu uhličitého ve vzduchu. „Všude se tajně chichotají škodlivé a toxické látky a jako středověcí ďáblové provozují své nekalé kousky. Lidé jsou jim téměř bezvýhradně vydáni napospas. Pronikají vším, co dýcháme a jíme, v čem bydlíme a čím se odíváme. Odjet někam daleko nakonec

pomáhá stejně málo jako pojídat müsli. Čekají na nás i tam, kam přijedeme, a ukrývají se v obilném zrně.“ [Beck 2004: 97] Nebezpečí skrytých hrozeb je také v tom, že pokud o nich nevíme, těžko jim přičítáme reálné a pozorovatelné následky, navíc ty se mohou skutečně naplno projevit až za několik desítek let.

Příčiny netečnosti k ekologickým hrozbám lze ale najít i na celospolečenské úrovni. Jan Keller přičítá neschopnost lidí řešit ekologické problémy i přílišné centralizaci moci moderních společností spojená s pasivní demokracií. Tato moc neumožňuje prostor pro lokální soběstačnost a navíc chce řešit veškeré problémy a vyvolává iluze u lidstva, nacházejícím se v jistém hypnotickém stavu, že to dokáže, a že je toho schopna.

„Řadový občan věří, že záchranu planety musí mít přece někdo na starosti, když mnohem malichernější věci vždy někdo v referátu má.“ [Keller 2005: 101-102]

Podobný názor lze najít i u Fromma. Navíc dle něj politikové sami schválně vyvolávají dojem, že něco řeší například pomocí celosvětových konferencí. [Fromm 1992: 44]

Spoléhání se na druhé v oblastech řešení problémů je další lidskou vlastností, která se dá připsat pohodlnosti a touze po bezstarostnosti. Stejně jako určitá neochota se omezovat, když vidím, že ostatní žijí rozmařile.

Ve většině lidí je také zakotveno jakési ekonomické hledisko, kterým pak zhodnocují všechny své činnosti. Snaží se vždy s minimem nákladů dosáhnout co největšího zisku, ovšem to je v oblasti ekologie velmi problematické. „Naše náklady na ekologicky příznivé chování se nám zdají být značné, ale zisky, které z něho plynou, jsou přinejmenším nejisté.“ [Librová 2003: 267]

Snaha jednotlivců nebo i celých rodin o lepší životní prostředí může také připadat lidem z globálního pohledu jako bezvýznamná, bezvýsledná až nicotná, zvláště když vidí počínání velkých podniků, organizací a továren. Jeden velký obchodní řetězec u nás láká spotřebitele na čerstvé potraviny tím, že slibuje vyřazení některých

druhů zboží již tři dny před koncem jejich minimální trvanlivosti. Pokud tomu tak skutečně je a nejde jen o reklamní trik, jedná se spíše o obrovské plýtvání ještě použitelnými potravinami, než o ochranu spotřebitelů před nečerstvým zbožím. Nejvíce paradoxní na této situaci však je, že motto tohoto řetězce zní: „Tady je svět ještě v pořádku.“

V ekologii a ochraně přírodě také platí, že i obrovská, dlouhotrvající, časově i finančně nákladná snaha několika desítek lidí, má nejisté nebo jen velmi nepatrné výsledky, popřípadě její výsledky mohou být jedním člověkem, ať již záměrně, či omylem, ve velmi krátké době znehodnoceny. Takovým příkladem může být snaha dobrovolníků o vyčištění rybníka a jeho obydlení živočichy, do něhož pak jediný člověk v noci vypustí nějakou nebezpečnou chemikálii.

Z hlediska kulturního a hodnotového vlivu, patří Evropa ke kontinentům, kde již od antiky vládne především antropocentrická etika a s ní související hodnoty a přístup k přírodě. [Librová 1994: 24] Ani dnes ještě environmentální chování není přijatou společenskou normou. Hodnotami ve společnosti jsou nakupování luxusního zboží, zisk, moc a využívání exklusivních služeb. Nelze se tomu však divit v situaci, kdy celý ekonomický systém stojí právě na růstu potřeb lidí a následným zvyšováním objemu spotřeby.

6. Nedobrovolná skromnost

Přestože se tato práce zabývá především rozumnými potřebami a s tím souvisejících fenoménů dobrovolné skromnosti a střídmosti, neměli bychom zapomínat také na ty lidi, kteří sice žijí životem střídým a skromným ohledně spotřeby, neutrácejí za nesmyslné nákupy, snaží se do domácnosti přispívat z vlastních zdrojů, věci používají do doby, než přestanou sloužit a skutečně je již nelze opravit, a ne z důvodu, že již nejsou moderní, nebo nemají nejnovější sadu funkcí, ale nedělají to dobrovolně. Tento životní styl sice nese znaky života skromného snad ve všech jeho atributech, ale není to styl života, který si lidé záměrně svobodně zvolili. Jedná se tu o nutnou skromnost a střídmost související především s jejich nízkými ekonomickými příjmy, které zkrátka nedovolují konzumenství a jinak rozmařilý život, i kdyby byl tisíckrát chtěný. Lze také předpokládat, že lidé takto skromně žijící z přinucení okolnostmi, ve kterých se ocitli, si po navýšení příjmů svůj dosavadní skromný životní styl zkrátka neudrží. Možná právě naopak, bude-li to alespoň trochu možné, budou si chtít nějak vykompenzovat předešlou nemožnost si pořídit to, co tolik chtěli a po čem stále touží. Mohou se z nich tedy stát klasičtí konzumenti, toho nejtvrďšího jádra, ale také mohou z neustále obavy, aby se neocitli opět téměř bez prostředků, důsledně spořit na horší časy, tedy utrácet jen za potřebné věci. Tato nedobrovolná skromnost není typická jen u lidí žijících v chudších státech, ale jistě se s ní můžeme setkat i ve státech, které lze obecně pokládat za bohaté, a to především u takových skupin jako jsou bezdomovci, nezaměstnaní, cizinci či lidé odkázaní na důchod, tedy především staří či handicapovaní.

Nedobrovolná skromnost však může mít ještě mnohem vyhrocenější podoby, než ty které jsme schopni popsat v našich končinách. Nedobrovolná skromnost se dotýká milionů lidí, žijících v námi si často těžko představitelných podmínkách, kde hlad, žízeň

a téměř nulová lékařská péče jsou všudypřítomné. Jde především o nejchudší státy Afriky, nebo oblasti těžce zmítané přírodními katastrofami či válečnými konflikty. A přestože toto již jsou nejextrémnější podoby nedobrovolné skromnosti, je dobré si uvědomit, kolika lidí se reálně týkají, a jak by vypadaly důsledky pro přírodu, kdyby i oni žili životem konzumentů.

7. Konzumní životní styl

Na začátku této kapitoly je dobré si uvědomit to, co již tak výstižně zformuloval Gilles Lipovetsky. A to že: „Nikdo, nebo téměř nikdo, v našich společnostech nežije s cílem získat skutečně jen to „nejnezbytnější“; s rozvojem spotřeby, zábavy a blahobytu se „nadbytek“ domohl demokratického oprávnění, stal se legitimní touhou mas.“ [Lipovetsky 2005: 84]

Každý je spotřebitel a konzument, člověk zkrátka musí spotřebovat, aby přežil a mohl růst a rozvíjet se fyzicky i duševně. Ovšem snad i ta nejskromnější domácnost, kterou můžeme nalézt, má něco, co tak úplně ke svému životu nepotřebuje a co není již zcela rozumnou potřebou. Ovšem slova konzument a spotřebitel, jsou dnes vnímána spíše v negativním významu, jenž souvisí s termínem konzumním životní styl a s nadměrnou spotřebou.

Stejně jako u termínů rozumné potřeby, dobrovolná skromnost, či ekologický životní styl, není zcela jednoduché v realitě určit, kde přesně se nachází to rozhraní mezi nekonzumním a konzumním životním stylem. Většinou se nám totiž vybaví spíše ty zcela typické a vyhrocené případy.

Konzumerismus je tendence ke konzumnímu způsobu života, spojená s přeceňováním významu spotřeby hmotných statků, jenž může vyústit až ke spotřebě pro spotřebu. [Velký sociologický slovník 1. 1996: 532]

Konzumní životní styl pak lze definovat jako životní styl, orientovaný téměř výhradně na neustálé nakupování a spotřebovávání zboží pro uspokojení nejen přirozených, ale především rozbujelých umělých potřeb. Tento životní styl je tedy založen na vysoké úrovni spotřeby a plýtvání.

Spotřeba se dnes také stále více orientuje i do nemateriální sféry, konzument touží po zážitcích, a to například v podobě netradičních sportů, adrenalinových aktivit, či sexuálních služeb. Jistým typem je

i konzument informací, jenž touží vyhledávat, číst, slyšet, zhltout další a další informace, které pro něj však nemají žádný význam, a které z podstatné části následně zapomíná.

Erich Fromm přichází s označením „homo consumens“, jako s dalším vývojovým stupněm člověka. Ten nemá nikdy dost, jakmile uspokojí nějakou svoji potřebu, objeví se současně několik dalších, u nichž cítí znovu nutkavou touhu je neprodleně uspokojit. A netýká se to tedy, jak již bylo zmíněno, jen hmotných statků. „Konzument je věčný kojeneček, který křičí po láhvi. To je nápadné u patologických jevů, jakou jsou alkoholismus či narkomanie.“ [Fromm 1992: 29] Spotřeba se tedy pro něj stává formou jisté drogy či závislosti, se kterou je obtížné bojovat, a která mu po dosažení přináší vnitřní krátkodobé uspokojení. Po odeznění pocitu štěstí však následuje touha po další a vyšší dávce. Navíc pro samotného konzumenta má takovýto druh spotřeby vysokou životní hodnotu a stává se klíčovým cílem jeho počínání.

V souvislosti se závislostí na nakupování se setkáváme i s termíny oniomanie a shopoholismus, označující psychologickou poruchu osobnosti¹², která se projevuje nadměrným zabýváním se nákupy či neschopností jim odolat. [Hanzlovský 2010]

Dle Fromma ale konzument na věcech, které si pořídil paradoxně nijak nelpí a nemá k nim žádný trvalejší vztah, jsou pro něj lehce vyměnitelné. Hodnotu má jen určitý komfort, který přináší, ne věci samotné. Je to způsobeno takzvaným tržním charakterem lidí, jenž vzniká od druhé poloviny 20. století. Člověk sám sebe začíná vnímat jako zboží, a sám sebe se snaží prodat na trhu práce a zvítězit tak nad konkurencí. [Fromm 1992: 114-116]

Vnímání veškerých oblastí lidského života jako prostoru, kde lze nakupovat a prodávat téměř cokoliv, patří k dalším rysům charakteru konzumního člověka. Konzumní život bývá často popisován

¹² Tato porucha je také někdy nazývána Compulsive buying (kompulzivní nakupování) a řazena pod Impulse-control disorder (poruchy kontroly impulsů). [Kasser, Kanner 2003: 173]

jako hédonistický¹³, podle filosofického směru, jenž se objevil ve 4. století před naším letopočtem ve starověkém Řecku. Jeho stoupenci vnímali tělesné a duševní slasti jako cíl života a štěstí. Ovšem například Hana Librová toto označení odmítá. „Dnešní konzumerismus je s hédonismem ztotožňován neprávem, protože nezná jeho základní hodnoty – míru věcí a klid.“ [Librová 2003: 282]

Je také pravdou, že hédonici na rozdíl od dnešních konzumentů, odmítali lpění na bohatství, obdivu či slávě, což jsou jedny z klíčových hodnot například takzvané okázalé spotřeby, která tvoří specifickou kategorii konzumenství.¹⁴ Tímto fenoménem se zabýval americký sociolog Thorstein Veblen. Ten hovoří o dvou metodách, jimiž lidé dávali, a stále dávají, najevo svoje společenské postavení, důležitost a majetkové poměry. Je jimi okázalá zahálka, která má podobu plýtvání časem a okázalá spotřeba, jakožto plýtvání materiálními statky. Oba typy plýtvání musí být tak viditelné, aby nikdo z okolí nezapochoyboval o vysokém finančním kapitálu dotyčného. [Veblen 1999: 71]

Dnes se můžeme s okázalou spotřebou setkat v nejrůznějších podobách. Jedinci pyšní na svůj majetek a finance s touhou ukázat ostatním, že jsou bohatí, si pořizují luxusní jachty, automobily, exotická zvířata, ale i takové věci, ze kterých nemohou mít absolutně žádný praktický užitek. O ten jim však nejde. Je ale také pravdou, že v dnešním způsobu „života na dluh“, lze těžko rozlišit, zda demonstrativní vlastnění dvou tygrů, či helikoptéry, skutečně něco vypovídá o reálném finančním stavu vlastníka. Lipovetsky se

¹³ Viz například Erich Fromm hovoří o radikálním hédonismu [Fromm 1992: 12], nebo Daniel Bell popisuje americkou kulturu založenou na spotřebě v 50. letech dvacátého století jako materialistický hédonismus [Bell 1976: 87]. Gilles Lipovetsky o konzumu zážitků, jako o požitkovém hédonismu [Lipovetsky 2007: 75].

¹⁴ S opačným trendem a to s takzvanou okázalou skromností, se dle Davida Brookse můžeme setkat u takzvaných Bobos, neboli buržoazních bohémů. Bobos dle Brookse tvoří novou americkou elitu, která se zformovala na přelomu 80. a 90. let dvacátého století. Přestože příslušníci této vrstvy mají dostatek finančních prostředků, svému okolí demonstrují, že na něm nijak nelpí a kladou důraz především na funkční vlastnosti věcí.[Brooks 2001 95-98]

domnívá, že dnes stále mnoha lidem jde, dle Veblenovy teze, o respekt a úctu ostatních získanou pomocí okázalé spotřeby, avšak začínají více převažovat i motivy osobnější povahy, jako je například potěšení sebe samého, individuální uspokojení, či odlišení se od ostatních. [Lipovetsky 2007: 358]

Okázalá spotřeba může mít podobu nejen vystavování luxusních a drahých statků, ale také okázalým hromaděním relativně bezcenných trefek. Konzumentovi jde totiž i o množství vlastněných věcí dle hesla: „Jsem tím víc, čím víc mám“. [Fromm 1992: 12]

Jde mu ale také o samotný proces, jímž si věci pořizuje a ten má v drtivé většině podobu nákupu. Návštěvy obchodů jsou pro něj potěšením, samotné zkoušení, posuzování a vybírání, na jehož konci je nákup, je slastí. Může se dokonce cítit frustrován, pokud by snad odešel s obchodního domu s prázdnou nákupní taškou, protože ho nic z nabízeného zboží dostatečně nezaujalo. Takovou situaci ale lze vyřešit koupí alespoň nějaké věci, o které ovšem tuší, že ji nikdy nevyužije.

Jan Keller shrnuje tři vysvětlení konzumní společnosti. První je z hlediska politologie, která vidí konzumní návyk jako důslednou realizaci práva na volbu. Druhý výklad z hlediska sociologie pracuje s vnějšími tlaky společnosti na jedince. Člověk pokud si chce udržet či zvýšit svoji prestiž ve společnosti, která uznává konzumní hodnoty, zkrátka musí dostatečně konzumovat. Třetí výklad z pohledu psychologie považuje Keller za spekulativní. Tato hypotéza vysvětluje konzumní chování jako důsledek hluboké nespokojenosti lidí s dobou, ve které žijí. Jejich touha po novinkách je výrazem chorobně nešťastných bytostí. [Keller 2010: 52-53]

7.1 Vývoj konzumní společnosti

Na rozdíl od dobrovolné skromnosti, kterou můžeme doložit již u starověkých filosofů, je často konzumní život tak jak ho obvykle chápeme, relativně novým jevem souvisejícím se zrodem industriálních kapitalistických společností. Navíc ani dnes, a to zřejmě naštěstí, tento životní styl není celosvětově rozšířenou záležitostí. Je logicky vázán zpravidla na bohaté vyspělé země, zvláště pokud o něm uvažujeme v masovém měřítku.¹⁵ Lidé v těchto zemích mají nejen dostatečné finanční příjmy, ale mohou si za ně koupit i nadbytek věcí, které jim obchodní domy nabízejí.

Gilles Lipovetsky definuje tři fáze vývoje konzumní společnosti. První fáze dle něj započala po roce 1800 a skončila druhou světovou válkou, je pro ni charakteristický zrod masových trhů, nepřetržitý provoz některých strojů či rozvoj komunikace a dopravy v celosvětovém měřítku. Koncem devatenáctého století pak také zrod slavných značek a vznik velkých obchodních domů. [Lipovetsky 2007: 30-34]

Všechny tyto podmínky pak umožnily zrod společnosti masové spotřeby, kterou datuje od druhé světové války, a jenž měla trvat zhruba třicet let. Pro tuto fázi je důležité rozšíření Taylorova a Fordova modelu organizace výroby. To umožnilo nejen nárůst produktivity práce, ale i mezd. Lidé tedy nejen více vyráběli, ale mohli si dovolit i více nakupovat. Možnost opatřit si co nejvíce věcí, které by měli člověku usnadnit a ulehčit jeho každodenní život, se pak stává synonymem štěstí. [Lipovetsky 2007: 36-39]

Daniel Bell, jenž popisuje změny v americké společnosti ve dvacátém století, a to nejen v oblasti životních stylů, ale i na kulturní a strukturální úrovni, datuje zrod masového konzumu již do dvacátých let. Dle Bella byl nárůst masové spotřeby umožněn

¹⁵ Zde je však nutno dodat, že konzumní život je ale také velmi relativním pojmem. Vnímání toho, co je již konzum za hranicí rozumné spotřeby, je silně ovlivněno tím, co je typické vlastnit a kupovat v dané společnosti.

nejen tím, že díky novým výrobním technologiím se věci, které si dříve mohli dovolit jen příslušníci nejvyšší společenské vrstvy, staly dostupné i pro početné střední vrstvy, ale šíření konzumního stylu bylo navíc umožněno třemi významnými inovacemi. Byla to již zmíněná masová výroba na montážní lince, dále pak rozvoj marketingu, reklamy a rozvoj prodeje na splátky [Bell 2000: 75-83]

V dnešní době však žijeme ve zcela nové fázi, společnost již není konzumní, ale dle Lipovetského dokonce hyperkonzumní, s novými charakteristikami a projevy. Její vznik souvisí se zrodem individualistického přístupu a cítění. „Třetí vývojová fáze se vyznačuje novým emocionálním svazkem mezi jednotlivci a pořizovaným zbožím, nastoluje se primát zážitku a společenský a individuální význam konzumentské sféry se mění způsobem, který jde v ruku v ruce s dnešním vyhrocováním individualismu.“ [Lipovetsky 2007: 51] Pro tuto fázi je charakteristická spotřebitelova láska ke značkám, protože značka je to, co nás dokáže odlišit, nebo zařadit do skupiny, které chceme patřit. Dokáže nám přinést pocit, že nejsme horší než ti druzí. [Lipovetsky 2007: 57]

Na druhou stranu jsou ale dnes pozorovatelné i snahy o cílený nákup zboží, které nenesou všudypřítomné a celosvětově známé označení. Právě snaha o naprostou originalitu například v oblasti odívání, souvisí se silným individualistickým cítěním a touze se mezi ostatními maximálně odlišit a vyniknout.

V hyperkonzumní fázi se také pomocí spotřeby snažíme bojovat nad každodenností, například pomocí zábavných parků a unikátních akcí. [Lipovetsky 2007: 69] Ovšem tato oblast cestování, zábavy a popřípadě kultury, je většinou první, na čem se dnešní lidé, pokud nemají dostatek financí, snaží všemožně ušetřit. Zřejmě není ani pro konzumenta zážitků tak nepostradatelná, jako ostatní oblasti spotřeby.

Tato fáze je také spojena se zvýšenou spotřebou prostředků, které nás mají nejen léčit, ale dokonce nemocem předcházet. [Lipovetsky 2007: 62] Nabízí se otázka, zda to skutečně platí obecně

napříč celou společností, možná se více lidí zajímá o svůj zdravotní stav, ale také více lidí si často zcela vědomě své zdraví ničí a to nejen pomocí cigaret a opalování v soláriích. Hyperkonzumentství je dle Lipovetského také spojeno se stále větším důrazem zákazníků na kvalitu výrobků, jejich bezpečí a spolehlivost.

Takový přístup k věcem byl pozorovatelný v minulosti, kdy lidé většinou nevladnili tolik věcí, ale tím více pečovali o ty, co měli a dbali na jejich dlouhou trvanlivost.

Mimo to je stále patrnější touha spotřebovávat eticky zodpovědně například pomocí Fair tradu a podobně. Důraz se také stále častěji klade na životní prostředí. Ekologie v éře hyperkonzumentství vštěpuje spotřebě svědomí. [Lipovetsky 2007: 155] To by mohlo být pro mnohé pozitivním signálem a nadějí do budoucna, ovšem i zelený konzument, je stále konzument a i na první pohled více ekologické výrobky, v masové produkci zanechávají nemalou ekologickou stopu.

Přestože zrod konzumní společnosti se datuje až do dvacátého století je nutné si uvědomit, že po celou lidskou historii existovali jednotlivci či skupiny lidí, kteří na tehdejší společenské poměry žili vyloženě neskromně a nestřídmě. Tento život měl podobu především vlastnění velkého množství přepychových statků či okázalého plýtvání, tedy charakteristiky spojené s konzumním životem.

Toto chování však mělo po celý vývoj společností velmi různorodé opodstatnění a funkce. Od snahy udržet si například plýtváním jídla přízeň bohů, či zajistit mír mezi kmeny. Přes vyjádření vznešenosti, zdůraznění mocenské nadřazenosti nad ostatními, snahu po věčném životě a slávě, nebo po touhu člověka o estetické potěšení věcmi. [Lipovetsky 2005: 30-48]

7.2 Konzumentství, proč tak snadno?

S kritikou konzumního života se můžeme setkat u odborníků napříč mnohými vědními obory. Od psychologů, kteří varují například

před upřednostňováním hmotných potřeb před rozvíjením těch duchovních, či uspokojování duchovních potřeb pomocí nákupů věcí, přes sociology, jenž kritizují špatnou hodnotovou orientaci společnosti, zbožní vztahy promítající se do všech oblastí lidského života, a zejména pak ve vztazích mezi jedinci působí škodlivě. Sociolog a filosof Herbert Marcuse vidí zase za rozmachem nepravých potřeb, které ukládají společenské síly, nový nástroj kontroly sloužící k potlačení svobod jedinců. [Marcuse 1991: 34-35]

Z řad ekologů zaznívá nejčastěji varování nad drtivými dopady masové výroby a spotřeby na životní prostředí. Kritiku ale můžeme nalézt i u lékařů a dietologů, upozorňujícími na okem nejviditelnější projevy konzumentství, a to v oblasti týkající se stravování. Varují nad rostoucím počtem abnormálně obézních lidí, kteří žijí jen pro to, aby se neustále přejídali. I to lze považovat za jistou podobu konzumentství. Kritika ale zaznívá i nejrůznějších uměleckých oborů, viz. příloha číslo 2.

7.2.1 Vztah k věcem

Proč ale konzumní životní styl, i se všemi jeho neduhy, které přináší, je v bohatých státech masovým fenoménem?

Jeden z možných důvodů lze hledat v historii, kde se zakotvil v lidském nitru neustálý sklon k růstu potřeb a hromadění majetku, jako odpověď na život v existenční nejistotě. Předkové vystaveni neustálému ohrožení života například v podobě neúrody, hromadili zásoby aby přežili. [Librová, citováno dle Papouška 2000: 172]

Právě v našem vztahu k věcem a v množství funkcí, které pro nás určitý předmět může vykonávat, lze také najít důvod toho, proč lidé touží nakupovat, vlastnit, spotřebovávat. Vlastnění věcí v nás může vzbuzovat například pocit bezpečí a životní jistoty.

Ovšem většina předmětů, které konzument vlastní, již neslouží k žádnému hlubšímu účelu, jen k naplnění jeho touhy je mít.

Bohuslav Brouk hovoří ve své knize dokonce o takzvané chrematofilii, jako o chorobném lpění na věcech a definuje deset

nepodstatných či pošetilých funkcí, které pro nás jednotlivé věci, jeho označením „krámy“, mohou zastávat.

Je jím zaprvé fiktivní funkce hospodářská, kterou připisujeme věcem, jenž jsou poškozené, ale kterým stále připisujeme jejich domnělou hodnotu. Za druhé je to funkce representační, které si lidé pořizují s cílem zajištění obdivu a důstojného postavení ve společnosti. Další je pak funkce svátostní či památková, kterou pro nás mají nejčastěji předměty z dětství či po milované osobě, ale i například zříceny hradů. Následně jsou zmiňovány funkce kultovní, jenž nesou předměty pro náboženské účely¹⁶, magické funkce, etiketní (ve smyslu společenské etikety), emotivní, estetické, a zábavní. Tyto nepodstatné či pošetilé funkce jsou opakem podstatných funkcí věcí. [Brouk 1946: 7-27]

Nelze ale zcela ztracovat například emotivní, náboženské či estetické funkce věcí, jako funkce zcela nepodstatné. Vlastnění takových věcí odráží naši osobnost, zážitky, vzpomínky nebo kreativitu. Klasickému konzumentovi však o funkce, ať již praktické či estetické, jde jen do určité míry, hlavní hodnotu má věc proto, že jí vlastní. Navíc je to další položka, která zvyšuje jeho objem majetku.

Veblen hovoří také o problematice vzdávání se věcí, které sice nemají nezbytnou funkci, ale které se postupem času staly součástí našeho životního stylu do té míry, že je považujeme za nepostradatelnější než ty, uspokojující naši tělesnou pohodu a hmotné přežívání. Navíc zbytné výdaje za tyto věci, mají tendenci se stále zvyšovat. [Veblen 1999: 83] Klasickým příkladem je mobilní telefon, který když lidé začnou používat, rychle ho považují za nutnost a těžce se ho potom vzdávají, přesto že bez něj mohli dříve fungovat relativně bez problémů.

Dalším důvodem, který nás nutí k nakupování je symbolický význam věcí, coby stavebního kamene určitého životního stylu. Bauman s Mayem hovoří o takzvaných „neokmenech“, k nimž se prostřednictvím koupí zboží s určitou značkou připojujeme. Značka je

¹⁶ Zde je znatelně vidět Broukův vyhroceně ateistický pohled na svět.

pak jakýsi symbol těchto novodobých kmenů, které ovšem lidé mohou neustále měnit a střídat pouze koupí jiné značky. Tento fakt možnosti měnit náš životní styl má dvojznačný vliv, na jedné straně ho lze chápat jako projev osvobození od omezení v našich životech, na druhou stranu však tíha zodpovědnosti, za to, kde jsme se ocitli, a s jakým výsledkem, je jen na nás samotných a nelze ji připisovat druhým. [Bauman, May 2004: 189-190]

U materiálních věcí lze vyzorovat ještě dva důvody, které přispívají k dalším a dalším nákupům. První z nich je nekvalitnost, či spíše omezená doba funkčnosti, která je sice dostatečně dlouhá na to, aby přesáhla záruční dobu, ale krátká na to, aby si zákazník během svého života musel věc zakoupit opakovaně.

Někdy se hovoří o takzvaném „plánovaném zastarávání“. [Keller 2005: 37].

Druhým důvodem je, že snad žádná věc se neprodává zcela kompletní co do vybavenosti. Vždy lze najít nějaké zajímavé doplňky, ať již zcela nutné pro fungování věci, či spíše estetického, nebo praktického charakteru.

7.2.2 Reklama

O reklamách a jejich vlivu na člověka toho bylo napsáno již mnoho. Má své velké odpůrce i zastánce. Její zrod, jak již bylo zmíněno, podnítil nárůst masové spotřeby, jelikož definovala konzumní chování jako přední životní hodnotu, jako zdroj štěstí.

Mezi kritiky reklamy patří například Erich Fromm, který v nich vidí metody založené na vymývání mozků, jenž útočí na náš zdravý rozum a ohlupují ho natolik, že pak nejsme schopni racionálně uvažovat u nákupu věcí. Jsme reklamou hypnotizováni. [Fromm 1992: 144-145] Je obecně známou věcí, že reklamy nám vnucují nabízené zboží, které reálně nepotřebujeme a pseudopravdami vytvářejí naše umělé potřeby. Posilují a legitimizují naši touhu po nákupech

a vlastnění, svým působením podněcují naši poptávku a tím podporují tržní systém.

„Činit lidi uměle neuspokojenými je úlohou reklamy.“
[Keller 2005 : 36]

Je pravdou, že nejen v přesvědčivém předkládání lživých a naprosto zkreslených, někdy až neskutečně nesmyslných či komických informací je velká síla reklamy.

Reklama je velký podvod, je jen směsicí zrnka pravdy a spousty lží. [Fromm 1992 : 17]

Její síla tkví též ve všudypřítomném působení. Člověk se reklamě nedokáže vyhnout pouze vypnutím televize, radia, odložením časopisů nebo zavřením internetového prohlížeče. Reklamy jsou dnes už naprosto všude, města jsou jimi „prošpikovány“ stejně jako prostředky hromadné dopravy. Nalezneme je i na takových místech kde bychom je opravdu nečekali, na toaletách či sprchách koupališť, v soláriích a saunách. Reklama si nás najde prostřednictvím našeho mobilního telefonu i doma pod dekou. I pokud se je jedinec snaží nevnímat, jejich působení je nesporné. Člověk, který v životě nešel kupovat prací prostředek, je třeba schopen vyjmenovat nejméně pět značek výrobců tohoto zboží, i ten kdo nikdy neměl zahradu, zná jména prodejců sekaček na trávu.

Reklam vzniká stále více, v televizích jí už nepatří jen blok s označením „Reklama“, jsou šikovně zakomponovány i do filmů a seriálů. Doslova na nás vyskočí po otevření snad každé internetové adresy, či e-mailu v podobě nevyžádané zprávy. Svět je jimi zamořen. Ale možná právě množství reklam, s nimiž člověk přichází každodenně do styku, činí jedince stále odolnějším a naučí ho před jejich vlivy unikat. Snad jejich nesmyslnost a stále absurdnější slogany, donutí lidi více se zamyslet nad tím, jakou lež koupí výrobků slibují. Navíc snad již každý nějaké reklamě podlehl a zjistil, že zakoupený výrobek zdaleka nepřinesl to, co reklama slibovala. To by mohlo být ponaučení do budoucna.

Kvůli všudypřítomnému působení marketingových kampaní se pak setkáváme s názorem, že jediné ústní doporučení je tím posledním přesvědčovacím nástrojem, na který ještě lidé reagují. [Gladwell 2008: 32]

Moderní reklamy přicházejí však se stále novými metodami a jsou celkově promyšlenější. Na jejich výzkumy a tvorbu, na kterých se podílí i řada vystudovaných sociologů či psychologů, proudí stále větší finanční zdroje. Jsou schopny se dotknout lidí ve všech věkových kategoriích, v nejrůznějších životních situacích s nepřeberným množstvím problémů, i se značně odlišnými životními styly.¹⁷ Existuje bezpočet strategií, které v nich můžeme nalézt, od pobavení budoucího zákazníka, komických sloganů, přes snahu v něm vzbudit domněnku, že koupí předmětu bude jeho život v naprosto všech oblastech lepší, báječnější a bude mít vysněnou podobu, vyvolání pozitivních i velmi negativních emocí, po neustálé opakování téhož sdělení.

V reklamní branži je platné pravidlo, že lidé musí vidět reklamu alespoň šestkrát, aby byli schopni si ji zapamatovat. [Gladwell 2008: 83]

Gilles Lipovetsky nepovažuje reklamu jako nástroj diktatury či omezování rozumu, ale jako metodu svádění, jejíž hlavní zbraní je vytvořit něco neočekávaného. [Lipovetsky 2010: 20]

„Reklama je módní diskurz a stejně jako móda čerpá sílu z šokujících efektů, drobných transformací a teatrální podívané, žije z toho, že na sebe „upoutá pozornost“, aniž by přitom upadla do agresivní provokace.“ [Lipovetsky 2010: 273]

Některé reklamy například v podobě letáků, ovšem ne těch, které nás doslova zasypou po každodenním otevření našich poštovních schránek, lze považovat za formu umění. Jsou ale i takové pohybuující se na hranici slušnosti a vkusu, jenže i ty svou vyhroceností těží ze své

¹⁷ V knihovnách najdeme celou řadu literatury zaměřené na ověřené prodejní strategie a nejrůznější typologie zákazníků, vysvětlující jak lidé s odlišnými charakterovými vlastnostmi přistupují k nakupování, co tvoří jejich cíle a motivaci. Viz například kniha Jitky Vysekalové z roku 2004 - Psychologie spotřebitele s podtitulem Jak zákazníci nakupují.

popularity. Někdy jsou dokonce reklamy cenzurovány či označovány jako klamavé a v některých státech zakazovány, ovšem klamavé jsou nejspíš do jisté míry všechny.

Působení reklamy na jedince je neustále podrobováno zkoumání, řeší se například ve vztahu k vzdělání, věku, pohlaví či rodinného zázemí a výchovy¹⁸. Působivé reklamní strategie, které podněcují konzum, mohou být ale paradoxně použity i u propagování ekologicky šetrného způsobu nakupování, cestování, či dopravy. Jejich forma svádění, by totiž mohla na lidi zapůsobit mnohem více, než morální apely či příkazy.

V moderních reklamách totiž nejde jen o prodej určitého výrobku, ale i o životní a imaginativní styl a emocionální hodnoty. [Lipovetsky 2007: 106]

Je také ale pravdou, že samotný vliv reklamy by nebyl tak výrazný, kdyby neposiloval touhy, které již v člověku nějakým způsobem klíčí.

Přesvědčovací úsilí reklam apeluje a posiluje již vzniklý konzumní postoj, kdy obecný zájem o zboží a nakupování je všedním faktem života. [Bauman, May 2004: 186]

7.2.3 Móda

Stejně jako reklama, má na rozmach masové spotřeby silný vliv i fenomén módy. Móda je nejčastěji spojována s oblastí oblékání a různých doplňků, ovšem stále zřetelněji proniká i do bydlení, stolování, stravování, trávení volného času a celkového životního stylu.

Lipovetsky datuje zrod módy v moderním slova smyslu do druhé poloviny devatenáctého století. Tvrdí že dnes již neslouží především k odlišení a zdůraznění společenského statusu, tak jak tomu bylo

¹⁸ Modely konzumního chování se pak například snaží odhalit faktory, které mají vliv na spotřebitelovu volbu nákupu. Jsou to okolní síly (např.rodina, kultura, ekonomické faktory, reklamní akce a podobně) a individuální faktory (např. jedincova motivace, charakter, postoje či vzdělání). [Mowen 1987: 18]

dříve, ale nalezneme v ní i touhu stvrdit vlastní osobitost či ukázkou individuální volby. [Lipovetsky 2010: 57-97]

Móda má, dle Lipovetského, s reklamou společné i to, že je značně pomíjivá a nejde do hloubky. [Lipovetsky 2010: 289] Přesto, stejně jako reklama, dokáže i móda velké množství lidí přimět k nákupu.

S módou souvisí i morální zastaralost, či opotřebením některých výrobků, jejichž vývoj jde rychlým tempem kupředu.

Morálně zastaralý výrobek je sice funkční, ale nemoderní. [Librová 2003: 128] Proto je ve jménu módy či modernosti, nahrazen funkčně téměř totožným, ovšem vzhledově se lišícím novým modelem. A právě touha po nových věcech, někdy nazývaná neofilie je dalším hnacím motorem konzumentů. Novinka je novinkou pouze velmi krátkou dobu a pak už se stává zastaralou, okoukanou, tudíž je velmi rychle na čase poohlédnout se po něčem novějším.

Tento princip je patrný i v oblasti kultury, masová kultura je vytvářena jen pro bezprostřední potěšení, které netrvá dlouho a které je nutné stále aktualizovat.

7.2.4 Konzumenství jako náhražka

Známou myšlenkou je, že ke konzumenství jsou náchylnější lidé, kteří trpí nejrůznější formou deprivace. Postrádají citový, či tělesný kontakt, nebo mají psychické problémy způsobené nepřeborným množstvím důvodů, jako je malá možnost seberealizace v zaměstnání, problémy s partnerem a dětmi, či nespokojenost se svým fyzickým vzhledem, apod. Takoví lidé pak častěji uvěří reklamám, které jim slibují vyřešení jakéhokoli problému a celkovou změnu k lepšímu pomocí nabízeného zboží. Tonoucí se totiž skutečně i stébla chytá. Navíc nákupem věcí se snaží utéct z ošklivé reality do zářivých obchodů s podmanivou hudbou.

Tim Kasser zabývající se výzkumy hodnot dokládá, že lidé u nichž nejsou plně uspokojeny potřeby bezpečí či jistoty, a to jak

v souvislosti se svoji rodinou či národem, kladou silnější důraz na materiální hodnoty. [Kasser 2002: 41-42]

Jan Keller si všímá ještě dalšího důvodu konzumentství. Dle něj, ve vyspělých státech důsledkem zničení přírody, nemohou lidé uspokojovat své přirozené potřeby jiným, než nepřirozeným způsobem. [Keller 2005: 34] Reagují tak na podmínky, ve kterých musejí žít.

Navíc je konzum v podobě uklidňujícího rituálu to jediné, co mohou mít pod kontrolou. Je to jejich útočiště s lidskými rozměry oproti centralizovanému světu plnému kontroly ekonomických a politických mechanismů, přestože svým konzumním chováním nevědomky zpětně tyto mechanismy posilují. [Keller 2005: 39-40]

Nakupování věcí, které člověk pak daruje určité osobě, slouží také někdy jako kompenzace. Například za nedostatek pozornosti, která by měla být dotyčnému věnována, nebo za společně nestrávený čas.

7.2.5 Snadnost nákupů

Další příčinou toho proč konzumní život je tak rozšířený, může být snadnost a pohodlnost se kterou dnes lze nakupovat. Týká se to především obchodních domů, takzvaných „chrámů konzumu“, na které můžeme narazit na každém rohu, které mají otevřeno po většinu dne, nebo dokonce non-stop, a ve kterých lze strávit čas nejen nakupováním, ale například zhlédnutím nejnovějšího filmu v kině, poobědváním, návštěvou posilovny či kadeřnictví. Obchodní domy s jednotlivými odděleními zařízenými podle vyzkoušených strategií merchandisingu návštěvníka na každém kroku vybízí ke koupi pomocí svůdné atmosféry. Sortiment nabízeného zboží je dnes navíc tak rozsáhlý, že zaujme snad každého a i zákazník s vyhraněným stylem odejde spokojen. Ovšem Fromm tvrdí, že zákazník se cítí sice jako král obchodního domu, má šanci výběru, ale neuvědomuje si, že neovlivňuje to co se mu nabízí. [Fromm 1994: 31].

Tomu „králi“ se ale může zdát, že snad veškeré nabízené zboží je nečekaně v nějaké akci, či podléhá obrovské slevě a byl by hřích nevyužít tuhle fantastickou chvíli jak výhodně nakoupit, a navíc i ušetřit, nebo dostat nějaký malý dárek v podobě věci, kterou nepotřebuje, a kterou by ho nikdy nenapadlo si zakoupit. Různé věrností a VIP programy, sbírání bodů za nákupy, jsou jen dalším nástrojem ke zvýšení tržeb, přestože zákazník si nakoupí zboží levněji, nakoupí si ho většinou ale víc. Je neuvěřitelné, co s lidskou psychikou dokáže udělat různé výprodeje a výrazné slevy. I dvacet let šťastně vdaná žena neváhá trávit noc před obchodem a pak se doslova bít s ostatními zákaznicemi o poslední volné svatební šaty, přestože pevně svírá v náručí již troje.

Dalšími důvody masového konzumentství je pak množství napodobenin luxusního zboží a celková dostupnost výrazně levného zboží, které je ovšem většinou naprosto nekvalitní. To ovšem nemajetným konzumentům nijak nevadí, protože koupí takového zboží také dokáže uspokojit svůj hlad po vlastnění a nakupování.

Navíc nepřilíš movití konzumenti, jenž si exkluzivní zboží vyrobené podle individuálního přání nemohou opatřit, musí vyhledávat a hromadit nové věci, které ostatní ještě nemají, aby si udrželi svoji zvláštnost. [Keller 2005: 40]

Jinou oblastí, která podléhá rychlému vývoji a růstu, tvoří nakupování na internetu. Zákazník tu vybírá v pohodlí svého křesla, na co si jen pomyslí. Vstříc mu navíc vycházejí všudypřítomné reklamy, které ani nestačí na svém internetovém prohlížeči zavírat, slevové portály či stránky porovnávající ceny totožného zboží u různých prodejců. Objednané zboží nejen přes internet zaplatí, ale hned druhý den ho může převzít u prahu svého domu. Jak snadné a pohodlné. A i kdyby na požadovanou věc právě neměl patřičný obnos financí, pomocí nepřeborného množství nejrozumnějších půjček, či možnosti přečerpání svého konta, může nákup uskutečnit. Půjčky doslova na cokoli jsou berličkami mnoha konzumentů. Půjčit si dnes peníze i na to co vyloženě nepotřebují, ale pouze z nějakého důvodu

chci, je tak běžným jevem, který navíc už málokdo odsoudí. Avšak právě taková zprvu nevinná půjčka stojí na začátku zadlužení většiny domácností a končí často až návštěvou exekutora.

Objevují se i naprosto nové formy nákupů pomocí chytrých telefonů a reklamních ploch například v zastávkách metra, kde zákazník jen navolí kódy vybraných výrobků a odešle ke zpracování. Nakoupí si tak zatímco čeká na svůj spoj.

Všechny zmiňované příčiny, plus lidská touha „mít se dobře“, materiálně nestrádat, udělat radost sobě či někomu blízkému, prožít si příjemný akt nakupování, způsobují rozmach konzumního životního stylu.

7.3 Symboly konzumu

Stejně jako lze vypořádat symboly u jiných fenoménů, lze je nalézt i u konzumního životního stylu. Již Daniel Bell definoval u zrodu masové spotřeby tři. Automobil, reklamu a rozvoj sítí biografů. Mladí návštěvníci kin se snažili napodobovat své idoly, filmové hrdiny z pláten a to nejen v oblékání, humoru či účesech, ale i v celém jejich životním stylu. Stejně tak reklama ovlivňovala věci, jako je například společenská role dětí, struktura autority v rodině, vzorce etického chování a pojetí společenského úspěchu. [Bell 1999: 85]

Osobní automobil je často popisován jako nejkřiklavější symbol ekologických hrozeb a je také považován za symbol výrobků masové spotřeby. Jeho oblíbenost pramení z řady funkcí, které nám jeho vlastnění přináší.

Dříve to byl právě osobní automobil, který rozšiřoval obzory izolovaných lidí a komunit. A také byl místem, kam mladí mohli utéct před světem a nerušeně se oddávat sexuální tužbám. [Bell 1999: 86]

Je také vnímán jako symbol především technického pokroku a také jako něco, co nám zaručí téměř neomezenou mobilitu a volný rychlý pohyb v pohodlí. [Keller 1998: 17]

Navíc je osobní automobil snad nejlepším předmětem, který může být všude s námi, pomocí něhož lze ukázat své společenské postavení. Je tedy symbolem prestiže a okázalé spotřeby. Stal se předmětem u kterého, přestože je proti nám několikanásobně větší a silnější, máme jeho ovládní plně ve své moci.

Auto také plní tendenci dnešního člověka k sociální izolaci a jejím rituálům, kdy svému vlastníkovvi poskytuje ochranu vůči sociálnímu okolí při zachování maximální mobility. [Librová 1994: 58] ¹⁹

Relativně novým symbolem masové spotřeby se stal mobilní telefon. Oproti automobilu má tu výhodu, že je cenově dostupnější. Jeho vývoj je ve znamení neustálých změn a inovací. Model koupený před půl rokem je již starý a trh na nás „chrlí“ neustále nové a modernější kousky. Právě sortiment mobilních telefonů a jeho neustálá obměna uspokojuje velmi zřetelně konzumentův hlad po novinkách. A různé doplňky a stylové příslušenství v nejrůznějších designech, naplňují jeho touhu se odlišit.

Osobní automobil i mobilní telefon, mají jednu společnou vlastnost. Kompenzují naše nedostatečné fyzické i psychické schopnosti. Automobil nám zprostředkuje především větší rychlost pohybu a mobilní telefon umožňuje neustálý kontakt s tím, kým chceme, popřípadě možnost vyhledat si věci, které si nepamatujeme, nebo neznáme, dodatečně zařídit to nač jsme zapomněli a podobně.

Dalšími symboly konzumu by mohly být například obchodní domy, platební karty či fast foody.

¹⁹ Hana Librová si ve své knize z roku 1994 *Pestří a zelení* ve výzkumu všimá třech charakteristik skromných domácností. Jsou jimi bicykl, pěstování brambor a nechuť k cestování [Librová 1994: 101] Je zajímavé, že o devět let později, když se do skromných rodin vrátila, automobil už vlastnila téměř každá. [Librová 2003: 235]

8. Rozumné potřeby versus konzumní životní styl, opravdu jen protiklady? Hledání společných momentů

Rozumné potřeby praktikované v dobrovolně skromném životním stylu a konzumní životní styl se nejčastěji uvádí jako dva protipóly. Někdy je dnešní dobrovolná skromnost dokonce chápána i jako vzdor a reakce na rozbujelou konzumní společnost, tedy jako její důsledek. Jak již bylo napsáno, tyto dva životní styly se liší především mírou spotřeby a celkovou hodnotovou orientací, která se u dobrovolně skromných orientuje velmi často na přírodu, nebo do duchovní sféry, zatímco konzumentům jde především o naplňování umělých potřeb. Lze ale nalézt i něco, co mají tyto dva životní styly společné?

Pokud bychom se zaměřili na rozdělení dvou základních životních orientací vůči sobě i světu, tak jak je definoval Erich Fromm, na vlastnickou orientaci - „mít“, která je typická pro dnešní konzumenty, kteří si chtějí přivlastnit snad celý svět a ve svém myšlení, cítění a jednání jsou majetníci. A na opačný způsob existence, který lze připsat dobrovolně skromným lidem - „být“, kdy člověk po ničem nebaží, obětuje se pro druhé, sdílí, dává, užívá si svých tvořivých schopností a orientuje se na funkční vlastnění, tedy takové pro skutečnou spotřebu. [Fromm 1976: 20-27]

Shledáme, že obě dvě tyto na první pohled zcela kontrastní orientace mají společné to, že jsou v každém člověku přítomny a mají základ v lidských touhách. Navíc obě reagují na vnější podmínky, ve kterých se jedinec nachází.

Orientace - „mít“ vděčí za svou sílu lidské touze po přežití a orientace - „být“ vrozené potřebě lidí překonat svoji izolaci. V člověku je jedna dominantní, a která z nich to je, závisí na životních podmínkách. [Fromm 1976: 85]

Oba dva životní styly mohou být svým způsobem vynucené okolními tlaky. V případě konzumenství je to, jak již bylo zmíněno, především prostřednictvím reklam, módy a fungováním trhu. V případě dobrovolné skromnosti, přestože její praktikování je zcela dobrovolné, může jít například o reakci na současný kritický stav životního prostředí.

Další společnou vlastností obou životních stylů je to, že mohou přinášet člověku určitý druh naplnění či pocit štěstí. Dobrovolně skromný jedinec může cítit uspokojení a radost z toho, že si vystačí s málo věcmi, nebo že odolá svodům nákupních center. Stejně jako konzument cítí štěstí při koupi nového zboží. Je samozřejmě pravdou, že oba druhy pocitu spokojenosti jsou značně odlišné, a že konzumentův pocit je jen krátkodobý, přesto tu existuje.

9. Vyhlídky do budoucna v oblasti ekologických řešení

O tom, jak náš svět bude vypadat za několik desítek let, popřípadě několik století, se vedou neustálé debaty, vytvářejí prognostické modely, sestavují výpočty a propočty nejrůznějšího druhu, ovšem ty se občas i od opravdových odborníků navzájem značně liší. Najdeme dnes bezpočet názorů, jak je třeba změnit fungování společností, do té podoby, která by přestala vést k zhoršování současného stavu.

Obecně se postupy pro řešení ekologických problémů rozdělují na ty, jež začínají dole u každého jedince, a na ty jež mají nadindividuální podobu.

Existují vyhlídky zcela optimistického charakteru, které nepočítají s výraznou změnou fungování společností a vsázejí například na přirozený vývoj a regeneraci přírody. Sem patří i takové názory, jen že snaží doposud zpochybnit kritický stav naší planety. Jednou z možných strategií je odmítání informací o současné podobě přírody z důvodů jejich malé ověřenosti, popřípadě příznaky krize bagatelizovat jako okrajové či občasné. Další strategií, která sice uznává nějaké důsledky ekologické krize, je odmítání jejich řešení jinými než standardními prostředky. Ovšem to předpokládá, že takové prostředky již byly vymyšleny. [Vavroušek 1992, citováno dle Kellera 1995: 23-24]

Silně optimistická je i víra v lidské schopnosti a doposud nabyté znalosti, které nám pomohou prostřednictvím nejrůznějších vědních oborů a techniky ekologickou krizi vyřešit.

A to především pomocí prostředků zajišťující minimalizaci odpadů v procesu výroby statků. Ovšem tato víra v technologická řešení jen potvrzuje směr vývoje orientovaného na růst spotřeby. [Librová 1994: 11]

Nalezneme také bezpočet takových názorů, které se zaměřují a apelují na nějakou dílčí společenskou změnu, jako je například proměna ekonomických systémů, výrobních technologií, hodnotové orientace lidí a podobně. Stále více ale nalézáme takové, které počítají s celkovou proměnou, jenž se musí dotknout veškerých oblastí lidského života, aby byla dostatečně účinná. Ovšem jak konkrétně by pak takové uspořádání mělo vypadat a jak k němu společnosti dovést, to už se většinou nedočteme. Navíc jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, proti šíření ekologického chování stojí velká řada překážek.

Dle Fromma se lidské jednání totiž může změnit, jen pokud lidé současným stavem trpí a jsou si toho vědomi, znají příčiny tohoto stavu i způsoby jak je odstranit a jsou ochotni změnit svoji životní praxi. [Fromm 1992: 130]

Je pravděpodobné, že lidé současným stavem opravdu trpí, zdá se dokonce, že si toho jsou i skutečně vědomi. Většinou i dokáží popsat příčiny tohoto stavu a alespoň částečně nalézt prostředky k jejich odstranění. Největší problémem je však ochota pro změnu svých životů.

9.1 Hodnotová orientace jako překážka ekologicky příznivé změny

Množství autorů se shoduje na tom, že za vším chováním vedoucím k ekologickým problémům, stojí naše hodnotová orientace zaměřená téměř výhradně na konzum, zvyšování pohodlí, krátkodobé zájmy, bezohledné využívání přírodních zdrojů a celkový vztah lidí k přírodě, který má podobu snahy si ji maximálně podřídit.²⁰ A tedy především tato orientace se proto musí změnit. Hovoří se nejčastěji o nové společenské etice.

²⁰ I přesto, dle výzkumů CVVM, považují lidé u nás za velmi důležité, žít ve zdravém životním prostředí, a řadí tuto položku na jedno z prvních míst žebříčku hodnot. [CVVM 2008: 2]

Ovšem tato změna hodnot a lidského života, musí být dle Hany Librové tak rozsáhlá, aby se týkala velké části lidstva, ne-li aby byla celosvětová. [Librová 1994: 39]

Josef Vavroušek se domnívá, že v řadě západních zemí, proces změny hodnot velmi váhavě a pomalu započal, ovšem se snahou vyhnout se nejpodstatnější změně související s hédonistickým způsobem života a masového konzumu. [Vavroušek 1992, citováno dle Kellera 1995: 31] Ostatně podobnou změnu hodnot, kdy spotřebitelé sice stále nakupují ve velkém, ale kladou větší důraz na to, co nakupují, například mají zájem o šetrnější výrobky vzhledem k životnímu prostředí, jak již bylo zmíněno, lze nalézt v dnešní hyperkonzumní společnosti. [Lipovetsky 2007: 147]

Taková změna hodnot, přesto že budí nadějně vyhlídky, může být v tomto směru těžko účinná, když v základech ekologických problémů stojí právě masové konzumní chování a růst potřeb. A toho se lidé, i přes svoji uvědomělost, nehodlají nezdát, nebo tak činní velmi pozvolna.

Se změnou hodnot a přístupu k přírodě je často také spojováno téma ekologické informovanosti a výchovy. Ta, stejně jako jakákoli jiná výchova a vzdělávání, je nejúčinnější v dětském věku. Seznamování dětí s riziky znečištění planety a možnostmi jak se chovat k přírodě co nejvíce šetrně, jsou u nás zařazeny již do předškolní výchovy a do doprovodných programů, které školky a školy pořádají ve spolupráci s různými ekologickými organizacemi. Většinou jde o výuku formou hry či soutěží. V těchto aktivitách lze vidět velký smysl a naději o rozšíření ekologických návyků a změny vnímání přírody jako takové, která by se měla poté stát společensky uznanou normou. Ekologická pravidla naše česká společnost ještě dnes plně nepřijala. Dokladem toho může být fakt, že ten kdo důsledně třídí odpad, je často považován za někoho exotického až deviantního, ale naopak, ten kdo se tříděním nezabývá, necítí, že nějakou sdílenou normu překračuje.

Problémem ale může být to, že dítě, ač poučeno ekologickými pravidly, žije s rodiči kteří je neznají a od dítěte, i když je mnohdy více ekologicky vzdělané, se jaksí už z principu, poučovat nenechají. Dítě pak může nabýt dojmu, že jeho znalosti jsou v reálném životě nevyužitelné a tedy zbytečné. Proto lze považovat za více efektivní akce, kterých se účastní rodiče i děti společně, a kde osvěta působí na obě generace. U dětí to může být ve formě her se zvířaty na nějakém statku, pro rodiče pak seznamování s novými ekologickými technologiemi či ochutnávek produktů z ekofaremu.

„Ekologické vzdělávání může mít jen malý vliv na toho, kdo je každodenně utvrzován v pocitu, že zdroje našeho života vznikají v obchodech a v potrubí, kdo se nemusí zajímat, co se děje s jeho dopady. (...) Jeli však výchova schopna podnítit i osobní citový vztah člověka k přírodě a navázat na ekofilní linii kultury, má vliv i na afektivní a konativní část environmentálního vědomí, vedoucí k ekologicky příznivému chování.“ [Librová 2003: 265]

Dalo by se předpokládat, že lidé, kteří k přírodě mají blíže, tráví v ní čas a volné chvíle jsou citlivější k vnímání problémů s jejím znečištěním. To může být problém mladé generace z měst a sídlišť, která se ani na prázdniny nedostane například ke svým prarodičům na venkov. Mnohé děti jsou po celý rok uzavřeny a obklopeny městským prostředím plným betonu, asfaltu a aut. Jejich rodiče tak občas vsází na letní tábory pro děti. Ale ani organizace pořádající letní dětské tábory a pobyty v přírodě, u kterých by člověk předpokládal, že se děti alespoň na pár dní oprostí od městského života a výtvarků civilizace, že budou mít k přírodě blíže, nesplní vždy tuto ideu. Jistě, ne všechny. Tábornické kluby, které si zakládají na šetrném životě v přírodě a na výuce klasických táborových dovedností, děti s přírodou seznámit dokáží. Ovšem je těžké si představit úzký kontakt dětí s přírodou na táborech, kde hlavním cílem je hraní počítačových her, nebo výuka práce na PC, a kam si každé dítě musí povinně vzít osobní počítač a další počítačové

příslušenství. A jehož motto zní „Vezmi kompa a makej fofruj fakt hustě zapařit!“²¹

Celkem nepřesvědčivě a až komicky znějí argumenty, že dítě musí během dne splnit určitý počet minut (ano, opravdu minut, nikoliv hodin) pohybového sportu, aby mohlo znova zasednout ke svému PC.²²

Většina dnešních dětí ocení více jako dárek koupený MP3 přehrávač v nejnovějším designu, nebo značkovou mikinu, která jim má teoreticky zajistit lepší postavení v třídním kolektivu, než ručně upletený svetr od babičky, ve kterém je ale přidaná hodnota její práce. Bylo by jistě ale zajímavé sledovat, zda děti rodičů, kteří žijí ekologickým způsobem a omezují svoji spotřebu, přebírají jejich životní styl i do svých budoucích životů a rodin. Zda výchova a hodnoty preferující životní prostředí i u nich přetrvávají, nebo zda si naopak po dětství, kde jejich spotřeba a například i přání ohledně nákupu věcí, byla omezována, nevyberou v dospělosti životní styl orientovaný spíše na konzum, ve snaze si vykompenzovat omezování a střídmost. Ve vrstevnických skupinách mohli v dětství díky neznačkovým, skromným oděvům či školnímu vybavení, cítit jistou sociální exkluzi od zbytku třídního kolektivu. Je všeobecně známým faktem, že děti především na druhém stupni základní školy tyto rozdíly velmi vnímají, a dokáží z nich udělat důvod například k nadávkám, pohrdání, výsměchu, a někdy až k šikaně.

Za předpokladu, že by byla ekologická výchova dnešních dětí dostatečně účinná, budou se projevovat její příznivé dopady až za několik desítek let. Otázkou na kterou se asi nikdo nedokáže s přesností odpovědět je, zda to v tomto časovém měřítku ještě bude stačit. Ovšem jakákoli prudká, náhlá, výrazná změna ve společenském

²¹ Takovou to formou láká na svůj tábor například cestovní kancelář CK Topinka. <http://www.tabory.cz/tema/special-camps/pocitacovy-tabor/> .[cit. 2011-05-04].

²² Viz například pravidla speciálního počítačového tábora <http://www.sindibad.cz/detske-tabory/pocitacovy-detsky-tabor-popis.htm> . [cit. 2011-05-04].

jednání je myslitelná pouze za použití nástrojů, jako jsou mnohé formy donucení. A jak již historie ukázala, vynucené změny nemají dlouhého trvání.

Někteří lidé však ekologickou výchovu a pouhé snahy ekologů v podobě morálních apelů, považují za neefektivní, a to především proto, že nejsou doprovázeny konkrétními činy a návrhy na cesty, jak přesně změnit svůj životní styl, jakou jinou podobu by měl mít. A dále vidí jako nutnou i změna životních podmínek. [Jílková, citováno dle Papouška 2000: 63]

Na druhou stranu je velmi zajímavé domýšlet, co by se stalo, pokud by ekologická výchova, následovaná změnou hodnotové orientace, rostoucím počtem lidí, kteří se rozhodnou odvrhnout konzumní způsob života a připojit se tak na stranu dobrovolně skromných, opravdu zafungovala. Jak již bylo několikrát zmíněno, ekonomické systémy v dnešních zemích jsou schopné fungovat jen tehdy, pokud se potřeby lidí a jejich spotřeba zvyšují. „Ideály dobrovolné skromnosti, pokud by začaly být sdíleny dostatečně početnými skupinami obyvatelstva, jsou vůbec tím nejhorším, co by mohlo dnešní model ekonomického života potkat.“ [Vavroušek 1992, citováno dle Kellera 1995: 67]

Stejný názor sdílí i jiní autoři. Konzument nesmí polevit ve svých touhách a cítit spokojenost, tento pocit je nepřítelem výroby a spotřeby. [Bauman, May 2004: 188]

Ve společnosti, která potřebuje prosperovat, patří skromnost k těm bezesporu nejnebezpečnějším lidským neřestem. [Keller 2010:135]

Vavroušek dále předpokládá, že moderní ekonomika by se nejprve začala dobrovolné skromnosti a malého odbytu zboží bránit pomocí reklamy, která začne zdůrazňovat u nabízených výrobků i ekologické hledisko. A pokud by ani tato forma boje proti střídým zákazníkům neuspěla, budou se výrobci orientovat na uspokojení státních či vojenských zakázek, nebo zakázek jiných zemí. Domácnosti budou tedy žít skromně, ale chod a spotřebu

velkých firem, organizací, úřadů a armády, neovlivní. [Vavroušek 1992, citováno dle Kellera 1995: 69-70]

Hana Librová mluví v této souvislosti o poptávkovém šoku, který by nastal po rychlém rozšíření modelu skromného života. Ten by souvisel navíc s velkými nejen ekonomickými, ale i společenskými problémy. Nastala by krize z nadvýroby, doprovázená takovými jevy jako je propouštění, zavírání podniků a následná vysoká míra nezaměstnanosti. [Librová 2003: 263]

Se změnou hodnotové orientace a s relativně optimistickou vyhlídkou do budoucna souvisí i koncept postmaterialistických hodnot vyslovený Ronaldem Inglehartem v 70. letech dvacátého století. Inglehartův termín "tichá revoluce", vyjadřuje zásadní změnu v lidských hodnotách a životních orientacích. Tato změna byla umožněna rozmachem ekonomik industriálních společností a růstem demokratických politických systémů v některých zemích po 2. světové válce. Lidé v těchto zemích, dle jeho výzkumů, postupně oceňovali více než materiální hodnoty, jako je ekonomický růst a hmotná prosperita, ty postmaterialistické, jako například možnost svobodné seberealizace, participace na politických rozhodnutích, ale také kvalitu života v kvalitním životním prostředí. Tato změna hodnot by navíc měla být universální a postupně by jí měly dosáhnout všechny země. [Rabušič 2000: 3]

Ovšem někteří autoři se staví dosti skepticky k "tiché revoluci" jako možném dílčím řešení ekologické krize spojené se změnou hodnot. Hana Librová uvádí hned dva důvody, proč výsledky Inglehartových výzkumů nejsou až tak optimistické. Jedním z nich je fakt, který se týká jakéhokoli měření hodnot pomocí dotazníku, a to že hodnoty měřené dotazováním se nemusí shodovat s reálným chováním lidí. Druhý problém spatřuje v tom, že začátek orientace společností na postmaterialistické hodnoty je podmíněn industriální fází, která zajistí jistou hmotnou prosperitu lidí. Tedy u současných chudých zemí by to znamenalo zvýšení úrovně spotřeby. Jinak lze jen těžko tento přerod orientace hodnot očekávat. [Librová 1994: 53-54]

Navíc je na místě také otázka, zda lidé žijící v dostatečně bohatých zemích, kde mohou zcela uspokojovat své materiální potřeby, nepovažují již tento stav za tak zcela samozřejmý, že si ani nedokáží představit případné důsledky absence hmotného blahobytu či ekonomickou krizi. Větší důraz pak zcela logicky kladou na hodnoty, které jim chybí do určité míry, nebo zcela, dle odvěké pravdy – Lidé touží a cení si především toho, co nemají a co jim schází.

9.2 Další společenské oblasti nutné proměny

Z toho, co bylo napsáno vyplývá, že účinná změna by se tedy nesměla dotýkat pouze změny hodnotové orientace lidí a způsobu života jednotlivých domácností. Je zřejmé, že by musela jít mnohem výše a hlouběji do samotného uspořádání společnosti, a to je, a vždy bude, bezpochyby vysoce problematické.

Jak Keller definuje tři oblasti, kterých by se proměny měly dotknout nejvýrazněji. První jsou již zmíněné hodnotové orientace lidí, druhou pak problematika techniky, ale ne techniky obecně, ale především té, kterou nazývá plýtvavou. Ta nejen že silně vysává neobnovitelné zdroje, ale také po ní zbudou hory odpadu. Třetí oblastí kterou je nutné podrobit změnám, je oblast trhu a legislativy. [Keller, citováno dle Papouška 2000: 50]

A právě různorodá zákonná opatření, znesnadňující, či zakazující ekologicky nešetrné výrobní postupy, dopravu a podobně, je řešení ve kterém lidé také mohou vidět jistou naději. Nejčastěji se hovoří například o ekologické daňové reformě, která by, velmi zjednodušeně řečeno, podporovala subjekty, které například používají ekologicky šetrnější technologie, spotřebovávají méně energie, či produkují menší objem odpadu, v podobě nižších daní. Ovšem shodnout se na takové reformě napříč jednotlivými státy, tak aby byla účinná, je velmi složité.

Co není ale takový problém, je nabídnout spotřebitelům více ekologicky příznivějšího zboží, ať již jde o potraviny či například

elektrického spotřebiče. Je ale nutné, aby tyto výrobky nebyly ve zcela jiné cenové kategorii, než „běžné“ zboží. O možnostech a moci spotřebitelů ovlivnit nabízené sortiment pomocí záměrného vybírání a nakupování jen zboží, které splňuje určité parametry, je všeobecně známo. Je zde ale vždy podmínka, že k takovému výběru se musí připojit dostatečně velký počet kupujících.

Ovšem problematika fungování trhu, či výhledy do budoucna, jsou otázky tak zapeklité, že si s nimi neví rady ani největší kapacity světa. Pravděpodobné však je, že právě mechanismy, na nichž dnešní ekonomika trhu funguje, jsou další příčiny ekologických hrozeb.

Je jím především princip ekonomického růstu, který je s těmito mechanismy úzce provázán a bez něhož by se zhroutil, a jenž je heslem většiny politiků, jako slib blahobytu společnosti celého světa i klíčem k vyřešení ekologických potíží. [Keller 2005: 15-17]

Což je ovšem vysoce paradoxní. „Nejzávažnější ekologické problémy současnosti mají společného jmenovatele. Je jím ekonomický růst praktikovaný v prostředí s omezenými zdroji.“ [Tamtéž, 29]

Jan Keller nabízí alespoň v hrubých obrysech alternativní podobu společnosti, která by mohla lépe bojovat se současnými problémy.

Její základ je v decentralizovaném uspořádání, skromné společnosti, která žije vedle přírody. Dnešní centralizovaná moc ke svému fungování potřebuje neuvěřitelné množství energie a nákladů. Proto se nabízí uspořádání na oblasti natolik soběstačné, aby se razantně zmenšil objem vnějšího obchodu, ale životní potřeby by byly naplňovány, aniž by lidé jakkoli strádali. Nejde však o ideu zcela izolovaných komunit, ale útvarů, v nichž lidé netvoří pouze nečinné publikum politického dění. [Keller 2005: 116-120]

I přesto, že Kellerova představa budoucí společnosti je pouze lehce nastíněna a přináší i řadu nedořešených problematik, kterých si je autor vědom, například míry soběstačnosti, vzájemné spolupráce

oblastí a podobně, lze ji považovat alespoň za návrh řešení, nejen za varování a nářky nad současným kritickým stavem.

9.3 Na módní vlně

I ekologické chování se ale může stát jakousi módní vlnou, nebo dokonce projevem prestiže. Koupím si automobil s hybridním nebo elektromotorem, dám si na střechu svého domu solární panely, či si obstarám nejvýkonnější domácí čističku odpadní vody. Anebo půjdu ještě dál, automobil vyměním za jízdní kolo, banány za domácí jablka a vodu z pet lahví za tu z vodovodního kohoutku, a to proto, že je to ekologické a navíc v módě.

Taková módní vlna by se mohla šířit nejspíše od vyšších společenských vrstev. Hana Librová si všímá například života holandských doktorů. „V západních zemích některé osoby a vysokým profesním statutem, dobrými příjmy, s vysokým stupněm vzdělání, začínají vytvářet subkulturu, která oceňuje citlivý přístup k přírodě, environmentální informovanost, podporu ekologických iniciativ, ale také zdrženlivý postoj ke konzumním předmětům, sebekontrolu a sebeomezování.“ [Librová 2003: 268]

Podobné charakteristiky lze najít i u již zmiňovaných amerických buržoázních bohémů zvaných Bobos. I oni patří do velmi vzdělané, movité vrstvy a i oni kladou důraz na ekologické hledisko, účelovost a nezbytnost předmětů, jenž nakupují. Ovšem mají v oblibě věci jedinečné a originální a to včetně trávení svého volného času. Lákají je nedotčené kouty přírody extrémně náročné adrenalinové zážitky a takzvaná ekologická turistika.²³ [Brooks 2001: 204-218]

Na druhou stranu, je relativně snadnější omezovat se a rezignovat na konzumenství, pokud již vlastním vše co potřebuji i to co není tak zcela zbytné. Vybírat si cenově dražší, avšak

²³ O tom že měkká turistika nemusí být vždy tak úplně ekologická viz. kapitola 4.1.8 Volný čas a cestování .

ekologicky šetrnější zboží v případě, že na to mám finanční prostředky.

9.4 Katastrofa jako důvod změny jednání

V souvislosti se změnou postojů lidí k ekologickým rizikům se někdy zmiňuje i impuls v podobě ekologické katastrofy, která by nebyla definitivní ve smyslu zničení lidstva, ale citelná pro většinu obyvatel planety a dostatečně zásadní a přesvědčivá pro změnu jejich jednání. Jiří Papoušek ji například nazývá katastrofou „středního doletu“.

Je ale na místě otázka, jaký zlom by musel nastat, aby se dotkl nejvíce těch, kteří mohou situaci začít řešit a jejich řešení by se nedotklo především té „nejskromnější“ skupiny obyvatel, zatímco ti subjekty, jenž přispěly největší měrou by zůstaly netknuty. Aby tedy v bohatých konzumem prorostlých zemích zůstalo vše při starém, ale chudé státy ještě více chudly.

Jak Keller se domnívá, že pokud by nějaká taková katastrofa nastala, nelze lehce následné jednání společnosti předvídat, protože bude dosti nevyzpytatelné. Navíc pokud lidé nejsou schopni situaci řešit v relativním klidu, jen stěží by to zvládli potom. [Keller, citováno dle Papouška 2000: 54]

9.5 Konec světa?

Jak je asi zřejmé, objevují se vedle ryze optimistických prognóz, i ty zcela pesimistické, které počítají s mnoha katastrofálními variantami budoucího vývoje, včetně té úplně nejhorší – konce života na naší planetě, zapříčiněném téměř výhradně zásahy člověka do přírody, kdy vzniklé důsledky lidé neuměli či nestihli odvrátit. Takový konec je předvídan v různých, i často velmi odlišných, časových horizontech a v těchto prognózách obvykle hrají roli předpovědi

o nedostatku pitné vody na Zemi, kyslíku v atmosféře,
zaplavení pevnin a podobně.

ZÁVĚR

Tato práce je koncipována tak, aby čtenáři poskytla základní informace o dvou odlišných životních stylech v souvislosti s dnešními ekologickými hrozbami. O dobrovolné skromnosti a konzumním životním stylu. Díky neuvěřitelné šířce a komplikovanosti této problematiky je pochopitelné, že v tomto rozsahu ji rozhodně tato práce nezahrnuje celou. Některá další související témata, jako je například právní pohled na oblast životního prostředí či konkrétní dopady jednotlivých lidských činností na přírodu, tu vůbec nejsou zmíněna. Přesto by tato práce mohla poskytnout základní přehled o tomto aktuálním tématu.

Na základě předchozího textu lze dospět k závěrům, že homo sapiens sapiens se velkou měrou podílí na tom, že žijeme ve světě plném ekologických hrozeb a rizik zapříčiněném z velké míry naší nikdy nekončící touhou po materiálním blahobytu. O těchto rizicích více či méně víme a bereme různou měrou na vědomí. Naše postoje k nim a reakce na ně, ovlivňují mentální aspekty našeho vědomí i různorodé společenské faktory a tlaky. Zřejmě neexistuje žádná vnější síla, která lidi přiměje chovat se skromněji ve svých tužbách a zodpovědněji s ohledem na přírodu. Motivace v podobě obrovské ekologické katastrofy, která by zasáhla většinu obyvatel, aby si uvědomili křehkost světa ve kterém žijí, je nedostatečná. I těch má lidstvo několik za sebou a pár let po jejich propuknutí, se na ně až příliš rychle zapomnělo. Lidem ani nelze přikázat, aby ze dne na den změnili svůj vesměs konzumní život na skromný a šetrný, i přes veškerou podporu a propagaci toto rozhodnutí musí udělat každý sám. To chce ale čas a pozvolnou přeměnu norem, myšlení i společenských hodnot. Otázkou je, zda to bude stačit.

Můžeme doufat v teorii tiché revoluce, tak jak ji zformuloval Ronald Inglehart. Může v nás vzbuzovat optimismus i každý nový ekologicky šetrnější výrobek či technologie na trhu, každý další

ekologicky vzdělávací program, či jedinci, jenž se rozhodnou třídít odpad, nebo si odepřít koupi osobního automobilu. Lze věřit i v nekonečnou sílu matky přírody, která se lidskými zásahy usmrtit nedá. Lze doufat téměř v cokoli, to samotné naděje jsou ale nedostačující, pokud nedojde i ke změně jednání.

Někteří vědci počítají kolik let naší planetě ještě zbývá do okamžiku, kdy lidstvo zahubí samo sebe svoji touhou po lepším životě, mající často podobu nekonečných nákupů, zábavy a materiálního blahobytu. Jiní tyto výpočty raději již vzdali a to s ohledem na své duševní zdraví.

POUŽITÁ LITERATURA A INTERNETOVÉ ZDROJE

BAUMAN, Zygmunt a Tim MAY. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. V tomto překladu přeprac. originálu vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 239 s. ISBN 80-86429-28-8.

BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 431 s. ISBN 80-86429-32-6.

BELL, Daniel. *Kulturní rozpory kapitalismu*. 1. vyd. Praha: SLON, 1999, 335 s. ISBN 80-85850-84-2.

BIOSPOTŘEBITEL : *Co jsou biopotraviny a ekologické zemědělství?* [online]. 2009. [cit. 2012-25-03]. Dostupné z WWW: <http://www.biospotrebitel.cz/page.php?selected=1240>

BONDY, Egon. *Antická filosofie*. Praha : Sdružení na podporu vydávání časopisu v edici Vokno, 1994, 190 s. ISBN-80-85239-26-4.

BROOKS, David. *Bobos: nová americká elita a její styl*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2001, 279 s. ISBN 80-86569-03-9.

BROUK, Bohuslav. *Racionalisace spotřeby (základní problémy projektování)*. Řada II. , svazek 6. Praha: Vydavatelství „Architektury ČSR“, 1946, 57 s.

CVVM. *Hodnotová orientace české veřejnosti*. [online]. Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2004 [cit. 2011-12-05].

Dostupné z WWW:

http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100433s_ov50107.pdf

CVVM. *Ekologické jednání*. [online]. Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2006 [cit. 2011-11-05]. Dostupné z WWW: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100593s_oe60614.pdf

CVVM. *Ekologické chování Čechů*. [online]. Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2007 [cit. 2011-12-05].

Dostupné z WWW: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100703s_Oe70627.pdf

CVVM. *Jaké hodnoty jsou pro nás důležité?* [online]. Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2008 [cit. 2011-06-05]. Dostupné z WWW: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100799s_ov80611.pdf

EPIKTÉTOS,. *Moudrost stoika Epikteta*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1996, 155 s. ISBN 80-7198-047-1.

EVANGELIUM PODLE MATOUŠE. Česká biblická společnost. [online]. 2001. [cit. 2012-07-07].

Dostupné z WWW: <http://www.bibleserver.com/text/CEP/Matouš19>

FEIGL-PROCHÁZKOVÁ, Krista. *Regule a alternativa. Motiv dobrovolné chudoby v reformních proudech vrcholného středověku*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada sociálně vědná. 39. Vyd. 1. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 1997. 271 s. ISBN 80-210-1705-8.

FROMM, Erich. *Mít nebo být?*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1992, 170 s. ISBN 80-206-0181-3.

FROMM, Erich. *Umění být*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1994, 124 s. ISBN 80-206-0225-9.

GLADWELL, Malcolm. *Bod zlomu: o malých příčinách s velkými následky*. 3. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2008, 254 s. ISBN 978-80-7363-199-4.

HANZLOVSKÝ, Michal. *Shopoholismus*. Celostní medicína, [online] 2010. [cit. 2012-07-07] Dostupné z WWW:

<http://www.celostnimedicina.cz/shopaholismus.htm>

HISTORICUS, Xenophon. *Vzpomínky na Sokrata*. Praha: Společnost přátel antické kultury, 1940, 161 s.

HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. *Systém přírody: alebo zákonov telesného a duchovného sveta : výber z diela*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1955, 280 s.

HOLBACH, Paul Heinrich von. *Zdravý rozum (Neboli přirozené představy v protikladu k představám nepřirozeným)*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1959, 179 s.

HOLLAN, Jan., GAILLYOVÁ, Yvonna. *Ekologické stavění. Pasivní dům Centra Veronica Hoštětín*. [online]. Brno: Veronica 2009. [cit. 2011-03-04].

Dostupné z WWW: <http://www.veronica.cz/?id=128>

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 285 s. ISBN 80-7178-535-0.

KASSER, Tim. *The high price of materialism*. Cambridge, Mass.: Bradford Book, 2002, 149 s. ISBN 0-262-61197-x.

KASSER, Tim a Allen D KANNER. *Psychology and consumer culture: The Struggle for a Good Life in a Materialistic World*. 1st. ed. Washington: American Psychological Association, 2003, 297 s. ISBN 1-59147-046-3.

KELLER, Jan. *Nedomyšlená společnost*. Vyd. 4. Brno: Doplněk, 1992, 129. ISBN 80-7239-091-0.

KELLER, Jan. *Přemýšlení s Josefem Vavrouškem*. Praha : G plus G, 1995, 175. ISBN 80-901896-1-X.

KELLER, Jan. *Naše cesta do prvohor: o povaze automobilové kultury*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, 170 s., [16] s. fot. příl. ISBN 80-85850-64-8.

KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu (Ke společenským kořenům ekologické krize)*. Praha : Nakladatelství EarthSave CZ s. r. o., 2005. ISBN 80-903085-7-0.

KELLER, Jan. *Abeceda prosperity*. 4. rozšířené vydání. Brno: Doplněk, 2010. ISBN 978-80-7239249-0.

KOLEKTIV autorů. *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996a, 747 s. ISBN 80-7184-311-3.

KOLEKTIV autorů. *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996b, s. 749-1627. ISBN 80-7184-311-3.

LEDVINA, Petr. (Ed.). *Nekup to: o environmentálně šetrném nakupování*. [online]. Brno : Veronica, 2008a. [cit. 2011-04-04]. Dostupné z WWW: <http://www.veronica.cz/?id=128>

LEDVINA , Petr. *Do čista. O environmentálně šetrném uklízení*. [online]. Brno : Veronica, 2008b. [cit. 2011-04-04] Dostupné z WWW: <http://www.veronica.cz/?id=128>

LIBROVÁ, Hana. *Pestří a zelení: Kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Brno: Veronica a Duha, 1994, 218. ISBN 80-85 368- 18-8.

LIBROVÁ, Hana. *Ekologicky příznivé varianty života nerostou z jediného zdroje*. [online]. Brno: 1997. [cit. 2012-05-04]. Dostupné z WWW: http://www.stuz.cz/Zpravodaje/Zpravodaj984/ekologicky_priznive_varianty.htm

LIBROVÁ, Hana. *Vlažní a váhaví: (kapitoly o ekologickém luxusu)*. Brno: Doplněk, 2003, 313 s. ISBN 80-7239-149-6.

LIPOVETSKY, Gilles. *Věčný přepych*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2005, 134 s. ISBN 80-7260-144-x.

LIPOVETSKY, Gilles. *Paradoxní štěstí: esej o hyperkonzumní společnosti*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2007, 443 s. ISBN 978-80-7260-184-4.

LIPOVETSKY, Gilles. *Říše pomíjivosti: móda a její úděl v moderních společnostech*. V českém jazyce vyd. 2. Praha: Prostor, 2010, 425 s. ISBN 978-80-7260-229-2

MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*. přepracované. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 187 s.

MACHOVEC, Dušan a LAERTIOS, Diogenés. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Vyd. 2. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1995, 473 s. ISBN 80-901916-3-0.

MARCUSE, Herbert. *Jednorozměrný člověk. Studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1991, 190 s. ISBN 80-206-0075-2.

MAREŠ, Miroslav. Ekoterorismus v České republice. *Rexter* [online] 2004, vol. 1 [cit. 2011-05-04].

Dostupné z WWW: <http://www.barrister.cz/strat/rexter/page.php?id=19>

MASLOW, Abraham Harold. *Ku psychologii bytia*. Modra: Persona, 2000, 223 s. ISBN 80-967980-4-9.

MERTON, Robert King. *Studie ze sociologické teorie*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 285 s. ISBN 80-85850-92-3.

MOWEN, John C. *Consumer behavior*. 2nd ed. New York: Macmillan, 1987, xvi, 687 s. ISBN 0-02-384590-2.

NaZemi - společnost pro fair trade. *Co je to fair trade*. [online]. 2010. [cit. 2012-20-04].

Dostupné z WWW : <http://www.fairtrade.cz/5-fair-trade/>

NaZemi - společnost pro fair trade. *Jak se pozná fair trade*. [online]. 2010. [cit. 2012-20-04].

Dostupné z WWW : <http://www.fairtrade.cz/cz/29-jak-se-pozna-fair-trade/>

NOVÁČEK, Pavel. *Stav světa na přelomu tisíciletí. (Výběr z článků publikovaných v letech 1995 – 2001.* Prostějov : Nakladatelství Geoda, 2002. ISBN 80-903084-0-6.

PAPOUŠEK, Jiří, Bedřich MOLDAN, Jan KELLER, Jiřina JÍLKOVÁ, Martin BURSÍK, Václav MEZŘICKÝ, Jakub PATOČKA a Hana LIBROVÁ. *Hovory o ekologii: cesty k trvale udržitelnému Česku.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, 184 s. ISBN 80-7178-483-4.

PATROVSKÁ, Dominika. WWOOFing jako ekologická forma cestování. *Ekolist* [online]. 2010 [cit. 2011-07-05]. Dostupné z WWW: <http://ekolist.cz/cz/zelena-domacnost/rady-a-navody/woofing-jako-ekologicka-forma-cestovani>

PETR, Jaroslav. Má hormonální antikoncepce vliv na přírodu? *Ekolist* [online]. 2007, vol. 4

[cit. 2011-03-04]. Dostupné z WWW: <http://ekolist.cz/cz/zelena-domacnost/rady-a-navody/ma-hormonalni-antikoncepce-vliv-na-prirodu>

PRB. *Family Planning Worldwide 2008. Contraceptive Use Among Married Women 15-49, Pill (%)*. [online]. Population Reference Bureau, 2008 [cit. 2011-05-05]. Dostupný z WWW: <http://www.prb.org/Datafinder/Topic/Bar.aspx?sort=v&order=d&variable=48>

RABUŠIČ, Ladislav. 2000, Je česká společnost „postmaterialistická“? *Sociologický časopis* 1: 3. (3-22)

ÚZIS ČR. *Počet žen s řízenou antikoncepcí. Poč.žen s horm.říz.antikoncep.(na tis.žen[fertil.v.]*.

[online]. Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2009 [cit. 2011-11-05].

Dostupné z WWW: <http://www.uzis.cz/cz/dps/index.html>

Vatikánský koncil. *Perfectae caritatis*. [online]. Řím : 1965. [cit. 2012-03-04].

Dostupné z WWW: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651028_perfectae-caritatis_cs.html

VEBLEN, Thorstein. *Teorie zahálčivé třídy*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, 344 s. ISBN 80-85850-71-0.

VLAŠÍN, Mojmír, LEDVINA, Petr., MÁCHAL, Aleš. *Desatero domácí ekologie*. [online]. Brno : Sít' ekologických poraden, 2009. [cit. 2011-02-04].

Dostupné z WWW: <http://www.veronica.cz/?id=128>

ZBOŘILOVÁ, Mariana. *Co od nás odpadne*. [online]. Brno: Veronica, 2010. [cit. 2011-05-04].

Dostupné z WWW: <http://www.veronica.cz/?id=128>